

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 43 Volume: 9 Issue: 43

Nisan 2016 April 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

OSMANLI DEVLETİ'NDE BİR TOPLUMSAL DAYANIŞMA ÖRNEĞİ: 1893 MALATYA DEPREMİ AN EXAMPLE OF SOCIAL SOLIDARITY IN OTTOMAN EMPIRE: 1893 MALATYA EARTHQUAKE

Naim ÜRKMEZ*

Öz

2 Mart 1893'te yaşanan Malatya depremi 885 insanın hayatını kaybetmesine, on bine yakın büyük ve küçük baş hayvanın telef olmasına, binlerce hanenin yıkılmasına ve bu hanelerde ikamet eden on binlerce insanın evsiz kalmasına neden olmuştur. Depremden sonra bir yıl süre ile devam eden 55'in üzerindeki artçı deprem, hayatta kalan insanları korku ve endişe içerisinde bırakmıştır. Bu deprem Malatya tarihinde, kayıtlara geçen depremler arasında en büyüğüdür. Deprem, Malatya ile birlikte buraya tâbi Besni, Hisnimansur (Adıyaman), Akçadağ, Kâhta kazalarıyla Hekimhan nahiyesini içine alan 220 km uzunluğunda 120 km genişliğinde bir sahayı etkisi altına almıştı. Ayrıca Sivas, Keban ve Halep'i içine alacak bir sahada da paniğe neden olacak kadar hissedilmişti. Deprem olduğu yıllarda, sadece afet yönetimi ile ilgilenen bir kurum bulunmayan Osmanlı Devleti, depremedelerin acil ihtiyaçlarını gidermek için çeşitli yollardan girişimlerde bulunmuştu. Devlet, ülkedeki birlik duygusunu güçlendirme açısından önemli gördüğü yardımlaşma ögesini, bu depremde tertip ettiği kampanya aracılığıyla devreye sokmuştu. Devletin organize ettiği bu kampanya, bir takım dedikodular dışında genel manada başarılı olmuştu.

Anahtar Kelimeler: Malatya, Akçadağ, Besni, Adıyaman, Kâhta, Deprem, Yardım Kampanyası.

Abstract

The earthquake which happened in 2nd of March, 1893 in Malatya caused to 885 people to lost their lives, almost ten thousands of small cattles and bovines were perished, thousands of houses were demolished and it also caused to let people homeless in these houses. After the earthquake, for a year, the 55 aftershocks made people scared and anxiety to whom they had survived. This earthquake was the biggest one among recorded earthquakes in Malatya. The earthquake also influenced the 120 km width, 220 km length area that included the Besni, Hisnimansur (Adıyaman), Akcadag, Kahta and Hekimhan. Besides, it was felt in the area of Sivas, Keban and Aleppo, it also caused panic. In the years of the earthquake, the Ottoman Empire didn't have an institution about disaster management, but also it attempted to resolve urgent needs of the victims of the earthquake. The government gave importance to the assistance item to strength a sense of unity, and also it arranged this campaign to deploy in this earthquake. The campaign which was held by the government had been successful except some rumours.

Keywords: Malatya, Akcadag, Besni, Hisnimansur (Adıyaman), Kahta, Earthquake, Aid Campaigning.

Giriş

Doğu Anadolu'da yer alan ve ilk yerleşim yeri şimdikinden farklı olan Malatya şehrinin tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır. Malatya şehir merkezinin bilinen ilk yerleşim yeri olan Aslantepe, M.Ö. 3500'lerden itibaren Malatya havalisini hakimiyeti altında tutmaktaydı. Buradaki yerleşim yerini niteleyen Malatya adı çivi yazılı metinlerde Hititçede "bal" anlamına gelen Melita, Malazia, Malita, Maldia olarak geçmekteydi. Malatya ve çevresi M.Ö. 1650-1300 yılları arasında Hitit hakimiyetinde kaldı. Daha sonra sırasıyla Urartu, Asur, Pers, Selevkos, Pontus ve Kommagene Krallığı hakimiyetinde bulunmuştu. Şehir merkezi Romalılar döneminde, günümüzde Battalgazi ilçesi olarak bilinen eski Malatya'ya taşınmış ve Melita diye isimlendirilmişti. Ardından Bizans-Sasani savaşlarına ve Bizans ile Müslüman Araplar arasındaki savaşlara sahne olan Malatya, 638 yılında bir müddet İslam ordularının hakimiyetine geçmişti. Bizans ve İslam devletleri (Emeviler-Abbasiiler) arasında sık sık el değiştirmiş ve özellikle Abbasiler devrinde sınır şehri (Avasım) olarak tahkim edilmişti. Bu sırada Malatya'ya, Abbasiler tarafından Horasan'dan Türk nüfus iskan edilmişti. Daha sonra Selçuklular ile Bizans arasında el değiştiren ve hakimiyet mücadelelerine sahne olan Malatya, Danişmendli Gümüştegin Gazi tarafından 18 Eylül 1102'de fethedilmişti. 1106'da Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'ın hakimiyet altına aldığı şehir artık kesin bir şekilde Türk beldesi olmuştu.

Malatya, Moğollar ile Türkiye Selçuklu Devleti arasında yaşanan 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğol tahribatına maruz kalmıştı. Moğol baskısından kurtulmak isteyen Malatya ahalisinin Memlûkleri şehre davet etmesi üzerine şehir, 1315 yılında Memluk hakimiyetine girmişti. Eratna, Dulkadiroğulları Beylikleri ile Memlukler arasında el değiştiren şehir, Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Timur ile yaptığı 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra Dulkadiroğulları ve Memlukler arasında yaşanan hakimiyet mücadelesine sahne olmuş ve 1516 yılında kesin bir şekilde Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girmiştir.¹

* Yrd. Doç. Dr, Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, naimurkmez@erzurum.edu.tr

¹ Göknur Göğebakan (2003). "Malatya", *DİA*, c. XXVII, İstanbul, s. 468-471.

Osmanlı hakimiyetinden sonra Şam (Arap) vilayetine bağlı bir sancak olarak örgütlenen Malatya, daha sonra Şam'ın ayrı bir vilayet olarak ayrılmasından sonra 1527'de Hadis Rum vilayetine bağlanmıştır.² 1559'da geçici olarak Dulkadir beylerbeyliğine bağlanmış olan Malatya tekrar Rum vilayetine iade edilmişti. Malatya 16. yüzyılda, kimi zaman Dulkadir kimi zaman da Arap vilayetine tâbi olmuştur. 1609 yılından itibaren sancak statüsünü koruyarak, Maraş eyaletine tâbi olmuştur.³ 1777-78 yıllarında ise Rakka eyaletine, ardından 1831 yılında tekrar Maraş eyaletine bağlanmıştır.⁴

19. yüzyıla kadar Eski Malatya denen yerde bulunan merkez, Mısır Meselesi sırasında, İbrahim Paşa ile yapılan Nizip Savaşı sonrasında bu orduya karşı umumî karargâhın 1838 yılında Harput'tan Malatya'ya taşınmasıyla değişmiştir.⁵ Bu gelişmeler sırasında Aspuzu'daki yazlık evlerinde oturan Malatyalılar, ordunun şehirden ayrılmasından sonra harap hale gelmiş olan kışlık evlerine dönmemişler ve Aspuzu'da oturmayı sürdürmüşlerdi. Zaman içerisinde şehir merkezi ahalinin yazlıklarının bulunduğu Aspuzu'ya kaymış ve bugünkü Malatya ortaya çıkmıştı.⁶

Yönetim açısından 19. yüzyılda Harput eyaletine bağlı olan Malatya, aynı yüzyılda Diyarbekir ve Mamuretülaziz vilayetleri arasında el değiştirmişti.⁷ Ancak 1883'te yapılan değişiklikten Cumhuriyet'e kadar Mamuretülaziz vilayetine bağlı bir sancak merkezi olarak varlığını sürdürmüştü.⁸ Anlaşılabacağı üzere 1893 yılında yaşanan deprem sırasında Mamuretülaziz vilayetine bağlı bir sancak merkezi olan Malatya; Akçadağ, Hınımansur (Adıyaman), Kâhta, Besni kazalarından oluşmaktaydı.⁹ Aynı yıllarda sancağın toplam nüfusu, 200.080'i Müslüman, 16.200'ü gayrimüslim olmak üzere, 216.280'dir. Malatya merkezin nüfusu 30.000, köyleriyle birlikte ise 44.906 idi.¹⁰

Bu çalışmada 1893 yılında Malatya sancağında vuku bulmuş olan deprem, bu depremin neden olduğu zarar ve ziyan, sonrasında devletin aldığı tedbirler, yardım organizasyonu ve onarım faaliyetleri üzerinde durulacaktır. Bu sayede hem deprembilimcilere depremin tarihi, tesiri, artçıları ve tesir sahası hakkında bilgi verilirken, hem de Osmanlı Devleti'nin deprem sonrasında yaşanan sorunların nasıl üstesinden gelmeye çalıştığı, toplumsal bir şuur oluşturma çabaları ile bu faaliyetlerde ve organizasyonda ne derece başarılı olduğu irdelenecektir. Bu sayede Osmanlı Devleti tecrübesi, bugüne aktarılmış olacaktır.

1) Tarihi Malatya Depremleri

Doğu Anadolu fay hattı üzerinde bulunan Malatya'da tarihin bir çok döneminde deprem meydana gelmişti. 458 yılında Malatya'ya 55 km uzaklıktaki Mar Barsuma Manastırı (Borsum Kalesi) ve Samsat'ta bir deprem meydana gelmişti. 817 yılında, 1003, 1285 yıllarında Malatya'da depremler meydana gelmişse de bunlardan 1285 depremi yıkıcı tesir bırakmıştır. Depremden sonra Mar Barsuma Manastırı yeninden inşa edilmişti.¹¹ Yine 1514'te ve Ocak 1544'te de Malatya'da depremler yaşanmıştı.¹²

2 Eylül 1754'te Kangal merkezli vuku bulan depremde ise Hekimhan, Gürün ve Darende etkilenmişti.¹³ 14 Mart 1779'da Malatya ve Arapgir'de yıkıcı bir deprem meydana gelmişti. Bu deprem neticesinde bir çok yer yıkılmış ve çok sayıda insan yaşamını yitirmişti. Bu depremde Malatya'da bulunan Gazi Sinan Paşa Camii¹⁴ de yıkılmıştı. Yine 7 Kasım 1890'da Malatya'da güçlü bir deprem hissedilmişti.¹⁵ Kayıtlara yansıdığı kadarıyla 19. yüzyıla kadar yaşanan depremlerde ciddi kayıp ve tahribat yaşanmamıştı.

2) 2 Mart 1893 Malatya Depremi ve Artçı Sarsıntılar

19. yüzyılın ikinci yarısında Malatya ahalisi beş yıl süreyle büyük afetler yaşamıştı. İlk olarak çekirge istilasıyla mahsulünü kaybeden Malatyalılar, daha sonra 1889 ve 1890 yıllarında iki büyük yangınla

² Tuncer Baykara (1988). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, s. 88-89.

³ Gökknur Gögebakan (2002). *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560)*, Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, s. 48-49; Refet Yinanç, Mesut Elibüyük (1983). *Kanunî Devri Malatya Tahrir Defteri (1560)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, s. IX; Fahameddin Başar (1997). *Osmanlı Eyâlet Tevcihati (1717-1730)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 88.

⁴ Gögebakan (2002): 49; Baykara (1988): s. 129, 135, 138.

⁵ *Salname-i Vilayet-i Mamuretülaziz*, 1310, Defa 7, s. 73.

⁶ Gögebakan (2003): s. 468-471.

⁷ Baykara (1988): s. 129, 135, 138.

⁸ Gögebakan (2003): s. 473.

⁹ *Salname-i Vilayet-i Mamuretülaziz*, 1308, Defa 6, s. 61-66; *Salname-i Vilayet-i Mamuretülaziz*, 1310, Defa 7, s. 73-84.

¹⁰ Vital Cuinet (1891). *La Turquie d'Asie Geographie Administrative*, c. II, Paris, s. 368, 372.

¹¹ Nicholas Ambraseys (2009). *Earthquakes in the Eastern Mediterranean and the Middle East: a Multidisciplinary Study of Seismicity up to 1900*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 168, 239-240, 258, 351.

¹² N. N. Ambraseys, C. F. Finkel (2006). *Türkiye'de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler Bir Tarihsel İnceleme (1500-1800)*, Çev: M. Umur Koçak, Ankara: Tübitak Yayınları, s. 37, 167, 177, 432.

¹³ Ambraseys (2009): s. 579-580.

¹⁴ Bugün mevcut olmayan Gazi Sinan Paşa Camii, bir külliyeinin parçası olarak XVI. yüzyılın ortalarında Malatya Beylerbeyi olan Sinan Paşa tarafından inşa edilmiştir. Nurcan Yazıcı (2011). "Osmanlı Mimarlığında XVI. Yüzyılın Önemli Bir Banisi: Yemen Fatih Gazi Sinan Paşa ve Camileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IV/17, Bahar, s. 443.

¹⁵ Ambraseys (2009): s. 608, 762; Ambraseys, Finkel (2006): s. 127, 154.

mücadele etmek zorunda kalmışlardı. Bu yangınlar neticesinde Malatya çarşısındaki 2.000 dükkan kül olmuştu.¹⁶

Bunların yaralarını tam olarak saramadan bu kez de 2 Mart 1893 (18 Şubat 1308 Perşembe) tarihinde büyük bir depremin yıkımına maruz kalmışlardı. Bu depremin kış mevsiminin sonuna denk gelmesi, ahalinin yağın kar altında kalması perişanlığını arttırmıştı.¹⁷ Deprem sabah saat 6:00 ila 6:30 arasında (mahalli saate göre sabah bir buçuk) meydana gelmişti. 15 saniye sürdüğü ifade edilen şiddetli deprem ve sonrasında ise onar dakika ara ile hafifçe altı defa tekrar eden deprem yaşanmıştı.¹⁸ Ayrıca depremden bir yıl sonra yaşanan kolera salgınında da çok sayıda insan yaşamını yitirmişti. Kayıtlara yansıdığı kadarıyla bu deprem Malatya'da yaşanan depremler arasında en fazla hasara ve kayba sebep olan depremdi.

Deprem, Malatya, Besni, Hınımansur, Akçadağ, Kâhta kazalarıyla Hekimhan nahiyesini içine alan 220 km uzunluğunda 120 km genişliğinde bir sahada gerçekleşmişti.¹⁹ Keban, Arabgir, Eğin ve Hozat kazalarında hafifçe hissedilmişti.²⁰ Sivas, Zara, Urfa, Maraş, Kilis, İskenderun, Antakya, Halep, Harim, Bulanık, Lazkiye, İdlib ve Maarra'da ise paniğe neden olan deprem, buralarda bir kaç duvarın yıkılmıştı.²¹ Depremin ana üssü hakkında kesin bir hüküm verilemezse de meydana getirdiği tahribat dikkate alındığında, merkez üssün Malatya merkezinde veya yakında bir yerde olduğu ifade edilebilir.

Halep'te depremden bir gün sonra gece saat 7:30'da aralıklarla üç şiddetli deprem daha yaşanmış ve neticede bazı zarar görmüş duvarlar yıkılmıştı.²² Ana depremden bir gün sonra, (3 Mart 1893/19 Şubat 1308 Cuma) gece saat 7:30'da şiddetli, sürekli ve gece 9:00'da çok sayıda binanın yıkılmasına sebep olan şiddetli bir deprem daha meydana gelmişti.²³

6 Mart Salı gecesi dört ve sabahı bir defa olmak üzere toplam beş kez deprem olmuştu.²⁴ İlk depremin üstünden altı gün geçtiği halde 8 ve 9 Mart'ta hâlâ Malatya ve Urfa'da artçı sarsıntılar devam ediyordu.²⁵ 8 Mart Perşembe gecesi üç²⁶, 9 Mart gecesi kısa aralıklarla üçü hafif birisi şiddetli olmak üzere dört defa deprem meydana gelmişti.²⁷ Bu depremlerde her hangi bir zayıt olmamıştı.²⁸ 11 Mart Pazar (27 Şubat 1308) gecesi saat 7:30'da Malatya'da üç defa şiddetli deprem meydana gelmişti.²⁹ Bu deprem sonrasında daha önce hasar görmüş bir kaç bina yıkılmıştı.³⁰ 12 Mart Pazartesi gecesi Malatya ile Akçadağ'da iki defa deprem vuku bulmuştu.³¹ 14 Mart'ta saat dört civarında iki defa şiddetli deprem yaşanmıştı. Aynı gün sabaha karşı Malatya'da bir ve Akçadağ'da üç defa hafifçe deprem vuku bulmuştu.³² 24 Mart'ta deprem hafif suretle geceli gündüzlü devam etmekteydi.³³

Deprem, 1 Nisan 1893'te ara ara hafifçe devam etmekteydi.³⁴ 3 Nisan 1893'te gündüz saat 3:00'te Hınımansur ve Samsat'ın üç köyünde şiddetli bir deprem meydana gelmişti. Deprem, 5 Nisan 1893'te Malatya'da ve ona tâbi yerlerde devam etmekteydi. Can kaybının yaşanmadığı depremden, 40-50 hane,

¹⁶ Malatya İdare Meclisi üyeleri ve ileri gelenleri tarafından Saraya çekilen 23 Şubat 1308 (7 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. PRK. UM, 26/63.

¹⁷ Malatya İdare Meclisi üyeleri ve ileri gelenleri tarafından Saraya çekilen 23 Şubat 1308 (7 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. PRK. UM, 26/63.

¹⁸ 14 Şaban 1310/19 Şubat 1308 (3 Mart 1893) tarihli hususi irade, BOA, İ. HUS, 9/63; Ambraseys (2009): s. 767'de, depremin meydana geldiği saat 2 Mart 1893 22:51 (yerel saate göre 3 Mart 1893'de 2:30'da meydana gelmiştir) olarak kaydedilmiştir.

¹⁹ Mamuretülaziz Valisi Enis Paşa tarafından Yıldız Sarayına çekilen 19 Şubat 1308 (3 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 75/106; Ambraseys (2009): s. 766.

²⁰ Vali Enis Paşa tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen 18 Şubat 1308 (2 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 75/112.

²¹ Dahiliye Nezareti tarafından Yıldız Sarayına gönderilen 15 Şaban 1310 (4 Mart 1893) tarihli tezkire, BOA, DH. MKT, 2057/101; Ambraseys (2009): s. 767.

²² Halep Valisi Osman Nuri Paşa tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen 19 Şubat 1308 (3 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 75/112.

²³ 4. Ordu Komutanı Zeki Paşa tarafından Seraskerlik makamına gönderilen 20 Şubat 1308 (4 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 75/118.

²⁴ 4. Ordu Komutanından Seraskerliğe çekilen 23 Şubat 1308 (7 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 170/12688.

²⁵ Dahiliye Nezaretinden Yıldız Sarayı'na gönderilen 19 Şaban 1310/24 Şubat 1308 (8 Mart 1893) tarihli tezkire, BOA, DH. MKT, 2059/126; Dahiliye Nezareti tarafından Yıldız Sarayı'na gönderilen 20 Şaban 1310/25 Şubat 1308 (9 Mart 1893) tarihli tezkire, BOA, DH. MKT, 2060/115.

²⁶ 4. Ordu Komutanlığından Seraskerliğe çekilen 24 Şubat 1308 (8 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 170/12688.

²⁷ 4. Ordu Komutanlığından Sadarete çekilen 25 Şubat 1308 (9 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 165/12324.

²⁸ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 26 Şubat 1308 (10 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 165/12324; BOA, DH. MKT, 2060/124; BOA, BEO, 165/12353.

²⁹ Dahiliye Nezareti tarafından Yıldız Sarayı'na gönderilen 24 Şaban 1310/1 Mart 1309 (13 Mart 1893) tarihli tezkire, BOA, DH. MKT, 1/39.

³⁰ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 28 Şubat 1308 (12 Mart 1893) tarihli telgraf ve Sadrazamın Sultana 24 Şaban 1310/1 Mart 1309 (13 Mart 1893) tarihli arzı, BOA, Y. A. HUS, 271/63

³¹ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 1 Mart 1309 (13 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 172/12844.

³² Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 3 Mart 1309 (15 Mart 1893) tarihli telgraf ve, BOA, BEO, 172/12844.

³³ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 12 Mart 1309 (24 Mart 1893) tarihli telgraf BOA, BEO, 177/13215.

³⁴ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 20 Mart 1309 (1 Nisan 1893) tarihli telgraf BOA, BEO, 177/13215.

samanlık ve bir bulgur değirmeni kısmen yıkılmıştı³⁵ 11 Nisan'da gündüz saat 10:30 ve 6:30 civarında Malatya'da top sedasından daha müthiş bir sesle deprem meydana gelmişti. Bu sesin kaynağı araştırıldığında Malatya'ya altı saat mesafede Koltekler köyü üzerinde bulunan büyük bir dağın yıkılmasından kaynaklandığı anlaşılmıştı. Bu iki artçı neticesinde zikredilen köyde bir hane harap olmuştu. Malatya merkezinde aynı gece saat 5:20'de şiddetli bir deprem daha meydana gelmişti.³⁶ 16 Nisan, 24 Nisan, 28 Nisan ve 10 Mayıs'ta Malatya merkezi ile Akçadağ ve Hısnımansur kazalarında hafif şekilde deprem yaşanmıştı.³⁷ 14-17 Mayıs tarihleri arasında Malatya ve Besni'de artçı depremler devam etmekteydi. Bunlardan biri diğerlerine kıyasla, bir hanenin duvarı yıkacak kadar şiddetli biçimde yaşanmıştı.³⁸

Artçı depremler devam ederken, 15 Mayıs'ta başka bir tabii afet yaşanmıştı. Çemişkezek kasabasında her biri fındık büyüklüğünde 40 dakika yağın dolu, meyve ağaçlarına büyük zarar vermişti. İki gün sonra da (17 Mayıs) Malatya'da hafif surette bir deprem yaşanmıştı.³⁹

Yine 5 Haziran'da Malatya'da güçlü bir deprem meydana gelmişti. Deprem Besni ve Keban Madeni'nde de hissedilmişti. 6 ve 10 Haziran'da aynı bölgede yeni artçılar yaşanmıştı.⁴⁰ 15 Haziran'da Hısnımansur'da iki defa deprem meydana gelmişti.⁴¹ 20 Haziran'da Malatya merkezi ile Akçadağ ve Hısnımansur kazalarında hafif şekilde deprem yaşanmıştı.⁴²

1 Temmuz'da biri şiddetli ikisi hafif olmak üzere üç defa deprem meydana gelmişti.⁴³ 3 Temmuz gecesi saat 5:30'da Besni'de şiddetli bir deprem olmuştu. Gündüz 8:00 ve 11:30 civarında ise Malatya'da hafifçe deprem meydana gelmişti.⁴⁴ 15 Temmuz gecesi Malatya'da bir kaç bina ve odanın hasar gördüğü deprem meydana gelmişti.⁴⁵ Bu deprem Hısnımansur'da da bir kaç binanın zarar görmesine sebep olmuştu.⁴⁶

12 Ağustos gecesi saat 7:00'de Akçadağ'da bir kaç duvarı yıkan şiddetli bir deprem yaşanmıştı.⁴⁷ 10 Eylül gecesi saat 9:00'da vilayet merkezinde, Arapgir, Keban ve Malatya'da deprem meydana gelmişti. Aynı günün gündüzü saat 7:00 civarında Malatya'da hafifçe deprem yaşanmıştı.⁴⁸ 25 Eylül 1893'te 19:52'de deprem meydana gelmişti.⁴⁹ 22 Ekim 1893'te Malatya'da yine hafif surette bir deprem olmuştu.⁵⁰ 6 Aralık 1893 gecesi Besni'de şiddetlice bir deprem vuku bulmuştu.⁵¹ 14 Ocak 1894 gecesi saat 4:00'de Besni ve Hısnımansur'da hafif ve saat 7:00'da şiddetli ve gürültülü deprem meydana gelmişti.⁵²

Malatya Besni, Hısnımansur, Kâhta ve Akçadağ'da 27 Eylül 1894'te saat 6:30 civarında gayet şiddetli ve sürekli 20 dakika sonra hafifçe deprem meydana gelmişti.⁵³

Anlaşılabileceği üzere 2 Mart 1893'te yaşanan ana depremden sonraki bir yıllık süre zarfında kesintisiz artçı depremler yaşanmıştır. Ocak ayında duran artçı depremlerden sonra 27 Eylül 1894 tarihinde can ve mal kaybı yaşanmayan bir deprem daha vuku bulmuştu. Mahalli yönetimin bilgisini verdiği toplam 55 artçı deprem yaşanmıştı. Ancak bir de hafif suretle yaşanan depremler vardı ki bunlar sadece *bölge aralıklarıyla hafif surette sallanmaya devam ediyor* denilerek geçiştirilmiştir.

a) Depremın Sebep Olduğu Zayıt

³⁵ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 24 Mart 1309 (5 Nisan 1893) tarihli telgraf BOA, BEO, 177/13215; *Tercüman-ı Hakikat*, 20 Ramazan 1310/26 Mart 1309 (8 Nisan 1893).

³⁶ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 31 Mart 1309 (12 Nisan 1893) tarihli telgraf BOA, BEO, 168/12554.

³⁷ BOA, BEO, 168/12554; *Tercüman-ı Hakikat*, 4 Şevval 1310/9 Nisan 1309 (21 Nisan 1893); *Tercüman-ı Hakikat*, 9 Şevval 1310/14 Nisan 1309 (26 Nisan 1893); *Tercüman-ı Hakikat*, 14 Şevval 1310/19 Nisan 1309 (1 Mayıs 1893).

³⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, 1 Zilkade 1310/6 Mayıs 1309 (18 Mayıs 1893); *Tercüman-ı Hakikat*, 6 Zilkade 1310/11 Mayıs 1309 (23 Mayıs 1893).

³⁹ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 6 Mayıs 1309 (18 Mayıs 1893) tarihli telgraf, Sadaret tarafından 4 Zilkade 1310 (20 Mayıs 1893) tarihli Sultan II. Abdülhamid'e gönderilen arz tezkiresi, BOA, Y. A. HUS, 274/40.

⁴⁰ Ambraseys (2009): s. 769.

⁴¹ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 6 Haziran 1309 (18 Haziran 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 172/12844.

⁴² BOA, BEO, 168/12554.

⁴³ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 21 Haziran 1309 (3 Temmuz 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 172/12844.

⁴⁴ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 24 Haziran 1309 (6 Temmuz 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. PRK. A, 8/61; Sadrazamın Sultan II. Abdülhamid'e 24 Zilhicce 1310/26 Haziran 1309 (8 Temmuz 1893) tarihli arzı, BOA, Y. A. HUS, 277/86.

⁴⁵ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 3 Temmuz 1309 (15 Temmuz 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. A. HUS, 278/20.

⁴⁶ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 8 Temmuz 1309 (20 Temmuz 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. A. HUS, 278/43.

⁴⁷ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 1 Ağustos 1309 (13 Ağustos 1893) tarihli telgraf, Sadrazamın Sultan II. Abdülhamid'e 2 Safer 1311/2 Ağustos 1309 (14 Ağustos 1893) tarihli arzı, BOA, Y. A. HUS, 279/4.

⁴⁸ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 30 Ağustos 1309 (11 Eylül 1893) tarihli telgraf; Sadrazamın Sultan II. Abdülhamid'e 2 Rebiyülevvel 1311/31 Ağustos 1309 (12 Eylül 1893) tarihli arzı, BOA, Y. A. HUS, 280/13.

⁴⁹ Ambraseys (2009): s. 770.

⁵⁰ BOA, Y. PRK. UM, 28/82.

⁵¹ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 27 Teşrin-i sani 1309 (9 Aralık 1893) tarihli telgraf ve Sadrazamın Sultan II. Abdülhamid'e 1 Cemaziyülahır 1311/28 Teşrin-i sani 1309 (10 Aralık 1893) tarihli arzı, BOA, Y. A. HUS, 286/11.

⁵² Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 3 Kanun-ı sani 1309 (15 Ocak 1894) tarihli telgraf ve Sadrazamın Sultan II. Abdülhamid'e 9 Receb 1311/4 Kanun-ı sani 1309 (16 Ocak 1894) tarihli arzı, BOA, Y. A. HUS, 288/46.

⁵³ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 15 Eylül 1310 (27 Eylül 1894) tarihli telgraf ve Sadrazamın Sultan II. Abdülhamid'e 29 Rebiyülevvel 1312/17 Eylül 1310 (29 Eylül 1894) tarihli arzı, BOA, Y. A. HUS, 309/100.

Dahiliye Nezareti bölgedeki durumu daha yakından tahkik etmek ve saraya malumat vermek için bölgeye memurlar göndermişti.⁵⁴ Memurlar peyderpey bilgi getirdiği için ilk anda depremin geride bıraktığı zarar tespit edilememişti. Görevlilerin getirdiği bilgilere göre sancak dahilinde bulunan yerlerdeki zayıt şöyle idi.

a1) Malatya ve Köylerindeki Zayıt:

2 Mart 1893'te yaşanan ana deprem ve 3 Mart'ta yaşanan artçı depremden sonra birçok bina yıkılmıştı. Özellikle ikinci depremden sonra 216 hane tamamen enkaz haline gelmiş, birçok hane ise harap olmuştu. Bu depremde ilk bilgilere göre toplam 13 Müslüman, 63 gayrimüslim vefat etmiş, 75 kişi yaralanmış ve 71 baş hayvan da telef olmuştu.⁵⁵ Ahali yaşadığı korkuyla bahçelerine koşmuş ve geceyi buralarda geçirmişti. Deprem sonrasında Malatya Telgraf Binası'nın yıkılması, vilayetin Malatya ile olan iletişiminin kesilmesine sebep olmuştu. Vefat edenlerin sayısı artçı depremlerin de etkisiyle, 100'ü geçmişti. Depremin aralıklarla devam ederek etkisini sürdürmesi ahaliyi büyük bir korkuya sürüklemişti.⁵⁶

Depremin bıraktığı tesiri ilk anda tespit etmek pek mümkün gözüküyordu. Çünkü ana depremden sonra, artçı depremler devam etmekteydi. Ayrıca Malatya için bir takım rakamlar ifade edilmeye başlansa da, sancağın dahilinde bulunan yerleşim yerlerinden, telgraf şebekesi zarar gördüğü ve tabiat şartları elvermediği için haber alınamamaktaydı. Bu sebeple mahalli yönetim, bilgi toplaması maksadıyla, on koldan kırsala memurlar göndermişti. Bilgiler ulaştırıldıkça durum daha da netleşiyordu.⁵⁷

Artçılar sona erdiğinde depremin bıraktığı tesir ortaya çıkmaktaydı. Malatya civarındaki 18 köyden bazısının haneleri tamamen bazısınınki ise kısmen harap hale gelmişti.⁵⁸ Bu köylerin ahalisinden 124 kişi enkaz altında kalarak hayatını kaybetmişti.⁵⁹

Bilgi toplaması maksadıyla gönderilen memurlardan geri dönen iki kolun, 7 Mart 1893'te getirdiği bilgiye göre Malatya köylerinin 24'ünde, 7 kişi yaşamını yitirmiş ve 47 hayvan telef olmuştu. Aynı köylerde 374 hane tamamen yıkılmış ve 144 hane de yıkılmaya yüz tutmuştu. Köylerin ahali perişan ve muhtaç bir haldeydi.⁶⁰ Yine civardaki diğer 9 köyde 33 kişi yaşamını yitirmiş, 1 kişi yaralanmış ve 160 hane harap, 396 hayvan ise telef olmuştu.⁶¹

Malatya'nın Porga, Senek, Bukeriti, Orta ve Aşağı Koltuğları, Yuruflar, Yukarı Kozluk köylerinin haneleri tamamen yıkılmıştı. Bu 6 köyde vefat edenlerin sayısı 70 idi. Abdülharab köyü tamamen yıkılmış olup iki hane halkı kurtarılmıştı. Halikan'ın yarısı harap olmuş ve bu köyde 48 kişi yaşamını yitirmişti. Hilan köyünde 14, Çermeğ'e'den 6, Mahmudlu'dan 2, Tecirli'den 14 İpşar'dan 27, Hasırcılar'dan 5, Bura'dan? 1, Yatan'dan 21, Kesrik'ten 3, Şimtehan'dan 10, Tilsik'ten 195, Haman'dan 40 hane harap olmuştu. Haman köyünde iki ve Tikil köyünde bir kişi yaşamını yitirmişti.⁶²

Malatya merkezdeki Söğütlü Cami'sinin minare külahının taşları ile şerefesi etrafındaki korkuluk taşları yerinden oynamıştı. Hükümet konağının divanhanesinin kubbesinin de tuğlaları dökülmüş, iki bacası yıkılmıştı. Zabtiye koğuşunun duvarları çatlamış, Müslüman ve Hristiyan mahallelerindeki 34 kadar hanenin bazılarının duvarı zedelenmiş bazılarının ise sair yerleri yıkılmıştı. Çarşıda iki demirci dükkanı yıkılmaya yüz tutmuştu.⁶³

Depremden 14 gün sonra yani 16 Mart'ta, 4.864 hane ve 1.000 küsur dükkan, han, hamam gibi yapılardan oluşan Malatya merkezine gelen Vali Enis Paşa, iki üç gün gezdiği şehirdeki durumu şu şekilde tasvir etmekteydi. 10.400 küsur göz odadan oluşan hanelerin 2.885 odası tamamen yıkılmış, 5.690 odası yıkılmaya yüz tutmuştu. Kalan 1.900 hane ise tamir edilecek derecede zedelenmişti. 2 hamam tamamen, 2'si kısmen; 2 han tamamen, 4'ü kısmen; 30 odadan oluşan bir bedesten ve maarif akarından 4 mağaza kısmen; 2 kârgir tüccar mağazasıyla, 126 dükkan tamamen, 800 küsuru ise kısmen harap olmuştu. 5 adet kârgir cami ile 26 ahşap mescit ve 6 rüştiye, iptidai, sıbyan ve 4 gayrimüslim mektebi ile 3 kârgir kiliseden birisi külliye

⁵⁴ BOA, DH. MKT, 2061/2.

⁵⁵ 4. Ordu Komutanı Zeki Paşa tarafından Seraskerlik makamına gönderilen 20 Şubat 1308 (4 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 75/118.

⁵⁶ Vali Enis Paşa tarafından Dahiliye Nezaretine çekilen 19 Şubat 1308 (3 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 75/112; telgrafın diğer bir sureti BOA, BEO, 164/12244; Sadaretten Seraskerlik Makamına yazılan 17 Şaban 1310 (6 Mart 1893) tarihli tezkire, BOA, BEO, 165/12361; Bu çadırların yenisinin alınması durumunda her bir çadır 585 kuruş, 700 çadır için 409.500 kuruş sarf edilmesi gerekmekteydi, BOA, BEO, 166/12380.

⁵⁷ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete gönderilen 19 Şubat 1308 (3 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 164/12244; telgrafın diğer sureti, BOA, BEO, 170/12688.

⁵⁸ Dahiliye Nezareti tarafından Mabeyn-i Hümayuna gönderilen 18 Şaban 1310/23 Şubat 1308 (7 Mart 1893) tarihli tezkire, BOA, DH. MKT, 2059/46.

⁵⁹ Vali Enis Paşa tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen 22 Şubat 1308 (6 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 75-128.

⁶⁰ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete gönderilen 23 Şubat 1308 (7 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 164/12244.

⁶¹ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 25 Şubat 1308 (9 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 165/12324; telgrafın diğer bir sureti ve Sadrazam tarafından Sultan II. Abdülhamid'e 23 Şaban 1310/28 Şubat 1308 (12 Mart 1893) tarihli arz, BOA, Y. A. HUS, 271/46.

⁶² 4 Ordu Komutanlığından Seraskerliğe çekilen 23 Şubat 1308 (7 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 170/12688.

⁶³ Vali Enis Paşa tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen 18 Şubat 1308 (2 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 75/112; aynı telgrafın diğer bir sureti, BOA, BEO, 164/12244.

ve ikisi kısmen harap olmuştu. Cami ve mescitlerden 13'ü, Müslüman mekteplerinden 3'ü, ahşap kiliselerden 2'si ve 2 gayrimüslim mektebi dahi zedelenmişti. Deprem esnasında 131 kişi enkaz altında kalarak yaşamını yitirmişti. 54 kişi ise yaralı olarak kurtulmuştu.⁶⁴

29 Mart itibarıyla oluşturulan bir komisyon tarafından depremin meydana getirdiği tahribat daha da detaylandırılmıştı. Bu komisyonun raporuna göre, Malatya merkezinde 131 kişi hayatını kaybetmiş, 45 kişi yaralanmıştı. 4.750 göz oda tamamen yıkılmış, 5.697 göz oda ağır hasar görmüştü. 1.979 hane ise tamir edilebilecek derecede hasar görmüştü. 1 telgraf binası ağır hasar görmüş, 1 hükümet konağı, 1 kışla ve 1 redif deposu tamir edilebilecek derecede hasar görmüştü. 17 cami tamamen, 1'i kısmen yıkılmış, 13'ü ise zedelenmiştir. 14 mescit tamamen yıkılmış, 31 mescit ise zedelenmiştir. 6 Müslüman mektebi tamamen yıkılmış, 13'ü ise zedelenmişti. 5 gayrimüslim mektebi külliye yıkılmış 2'si ise zedelenmişti. 1 kilise tamamen yıkılmış, 3'ü ağır, 2'si ise kısmen hasar görmüştü. 2 han kısmen harap olmuş, 4'ü ise zedelenmişti. 2 hamam tamamen 1'i kısmen yıkılmış 1'i ise zedelenmişti. 129 dükkan tamamen yıkılmış, 834'ü ise zedelenmişti. 1 minare tamamen, 2'si kısmen yıkılmış, 3'ü ise zedelenmişti. 9 medrese, 1 tekke, 4 zaviye, 1 bedesten, 6 kârgir mağaza diğer yıkılanlar arasındaydı.⁶⁵ Protestan cemaati, kilise, 4 okul ve papaz evinin yıkıldığı bilgisini vermişti. Yine aynı cemaatten 180 kişinin yaşamını yitirdiği, 300 kişinin ise yaralandığı rapor edilmişti.⁶⁶ Bu rakam genel zayıat düşünüldüğünde abartılı görünmektedir. Zaten sancak genelindeki toplam Protestan nüfusu 350 civarındaydı. ⁶⁷ Muhtemelen bölgedeki misyonerler, Amerika'daki mensuplarından daha fazla yardım toplamak istiyordu. Ya da Osmanlı Devleti vefat edenlerin sayısını az göstermişti.

Malatya'ya bağlı 150'yi geçkin köyden haber alınabilen 62 köyde ise vaziyet şu şekildeydi. 285 kişi enkaz altında kalarak hayatını kaybetmiş, 77 kişi ise yaralı kurtulmuştu. 2.512 göz oda tamamen yıkılmış, 3.534 oda ise ağır hasar görmüştü. 1.979 hane ise tamire muhtaçtı. 1 telgrafhane ağır hasar görmüştü. 1 hükümet konağı, 1 kışla, 1 redif deposu ve 1 zabitan dairesi tamire muhtaç derecede hasar görmüştü. 2 cami, 1 de Müslüman mektebi tamamen yıkılmıştı. 1 kilise tamamen yıkılmış, 1'i de ağır hasar görmüştü. 42 dükkan tamamen harap olmuştu. 105 öküz, 121 inek, 50 katır, 2 eşek, 1 at, 3.268 koyun ve keçi ise telef olmuştu.⁶⁸

a2) Hısnımansur ve Köylerindeki Zayıat:

2 Mart'ta yaşanan asıl depremin ardından alınan ilk bilgilere göre Hısnımansur merkezinde 4 cami, 2 mescit ve 9 minareden yedisi kısmen yıkılmıştı.⁶⁹ 3.500'e yakın hanenin bulunduğu Hısnımansur'da bu hanelerin yaklaşık üçte biri yani 1.200'ü yıkılmıştı. Burada bulunan Ermeni kilisesi ve mektebi kısmen harap olmuş ve kalan 2.300 hane ve Protestan kilisesi ise zedelenmişti.⁷⁰ Enkaz altından 26 kişi ölü, 32 kişi ise yaralı olarak çıkarılmıştı.⁷¹ Deprem sırasında yıkılmayıp ağır hasar alan cami ve binaların birçoğu ise 24 saat süren yağmurdan dolayı çökmüştü.⁷² Hısnımansur köylerinden ise haber alınamamaktaydı. Bunun en temel sebebi gönderilen memurların hâlâ dönmemiş olmasındandı.⁷³

Ana depremden sonra yaşanan artçı depremlerde Hısnımansur Telgraf Binası yıkılmaya yüz tutmuş ve kullanılamayacak bir hale gelmişti. Bu yüzden buradan ilk anda haber alınamamıştı. Mahalli yetkililer telgrafhane binasına girmeye cesaret edemedikleri için hükümet binasının bahçesinde çadır kurdurarak telgrafı buraya taşımışlar ve haberleşmeyi bu şekilde temin etmişlerdi. İkinci depremden Hısnımansur'da 22 kişi vefat etmiş, 2 kişi ise yaralı olarak çıkarılmıştı.⁷⁴

Köylerden dönen memurların getirdiği bilgiye göre 19 köyde, 52 kişi vefat etmiş, 8 kişi yaralanmış, 200 hane harap olup, 396 hayvan ise telef olmuştu. Bu köylerde yıkılmaya yüz tutmuş binalar, yağmurun etkisiyle çökmekteydi. Yolların bazı kısımlarının karla kaplı olması, yağmurun şiddetli yağmasından dolayı

⁶⁴ Vali Enis Paşa tarafından Yıldız Sarayı'na çekilen 9 Mart 1309 (21 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 76/9; telgrafın diğer sureti, BOA, BEO, 172/12844; BOA, BEO, 170/12688; *Tercüman-ı Hakikat*, 5 Ramazan 1310/11 Mart 1309 (23 Mart 1893).

⁶⁵ Musabin Komisyonunun 11 Ramazan 1310/17 Mart 1309 (29 Mart 1893) tarihli mazbatası, BOA, Y. MTV, 76/81; diğer bir sureti BOA, BEO, 208/15547.

⁶⁶ *The Missionary Herald* (1893). 89/5, May, s. 172.

⁶⁷ Vital Cuinet (1891). *La Turquie d'Asie Geographie Administrative*, c. II, Paris, s. 370.

⁶⁸ Musabin Komisyonunun 11 Ramazan 1310/17 Mart 1309 (29 Mart 1893) tarihli mazbatası, BOA, Y. MTV, 76/81; diğer bir sureti BOA, BEO, 208/15547; *Tercüman-ı Hakikat*, 26 Ramazan 1310/1 Nisan 1309 (13 Nisan 1893).

⁶⁹ Hısnımansur'dan Sadarete gönderilen 19 Şubat 1308 (3 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 164/12244.

⁷⁰ Vali Enis Paşa tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen 22 Şubat 1308 (6 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 75/128; BOA, BEO, 167/12475.

⁷¹ Vali Enis Paşa tarafından Yıldız Sarayı'na çekilen 19 Şubat 1308 (3 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 75/106; telgrafın diğer bir sureti, BOA, BEO, 164/12244; Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 22 Şubat 1308 (6 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 165/12324; BOA, BEO, 170/12688.

⁷² Vali Enis Paşa tarafından Sadarete gönderilen 24 Şubat 1308 (8 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 164/12244.

⁷³ Vali Enis Paşa tarafından Yıldız Sarayı'na çekilen 19 Şubat 1308 (3 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 75/106.

⁷⁴ Hısnımansur memurluğundan Sadarete gönderilen 19 Şubat 1308 (3 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 164/12244.

derelerin taşması ve bu nedenle çoğu köprünün çökmesi geliş gidişi ciddi şekilde aksatmaktaydı. Bilgi toplaması için gönderilen memurların çoğu tabiat şartlarının el vermemesinden dolayı dönememişti.⁷⁵

Hısınmansur ile köylerinde 29 Mart itibarıyla depremin meydana getirdiği hasar şu şekildeydi: 283 kişi enkaz altında kalarak yaşamını yitirmiş, 30 kişi ise depremden yaralı kurtulmuştu. 771 hane tamamen yıkılmış, 1.189 hane ağır hasar almış, 215 hane ise tamir edilebilecek derecede zedelenmişti. 1 kışla tamamen harap olmuş, 1 telgraf binası ise ağır hasar görmüştü. 257 öküz, 90 katır, 19 at, 17 eşek, 3.551 koyun ve keçi telef olmuştu. 7 cami tamamen 94'ü ise kısmen harap olmuştu. 2 Müslüman mektebi tamamen, 2'si kısmen 1'i ise tamir edilebilecek derecede harap olmuştu. 1 kilise tamamen, 1'i kısmen 2'si ise tamir görebilecek derecede hasar görmüştü. 1 han ve 1 hamam ağır hasar görmüştü. 84 dükkan tamamen yıkılmış, 64'ü ağır, 102'si ise tamire muhtaç bir şekilde hasar görmüştü. 6 minare, 1 tekke ve 1 zaviye de tamamen harap olan yapılar arasındaydı.⁷⁶

a3) Kâhta ve Köylerindeki Zayiat:

7 Mart'ta gönderilen memurların verdiği bilgiye göre Kâhta kazası merkezinde telgraf dairesinin duvarları yarılmış, daire ikamet edilmeyecek derecede tehlikeli bir hale dönüşmüştü. Bu sebeple telgraf başka bir yere taşınmıştı. Kâhta'da üç hanenin duvarı yıkılmış bazı hanelerin duvarı zedelenmiş ve kale ile civar dağlıktan çokça taşlar sökülerek yuvarlanmıştı. Kâhta merkezinde yaşamını kaybeden yoktu. Ancak buraya tâbi 16 köyde, 279 hane harap olurken, 125 kişi yaşamını yitirmiş ve 1.106 adet hayvan telef olmuştu.⁷⁷ Kâhta'da görüleceği üzere durum kötüydü. Ancak Nemrut'ta bulunan heykeller ayakta kalmayı başarmıştı.⁷⁸

29 Mart itibarıyla ise durum şöyleydi: 135 kişi enkaz altında kalarak yaşamını yitirmiş, 12 kişi depremden yaralı kurtulmuştu. 739 hane tamamen yıkılmış, 9'u ağır hasar görmüş, 1'i ise tamire muhtaçtı. 1 telgrafhane ağır hasar görmüştü. 4 cami, 6 han, 1 hamam, 1 medrese, 1 çeşme, 11 köprü ve 20 dükkan tamamen yıkılmıştı. 204 öküz, 155 inek, 23 eşek, 5 katır, 1.585 koyun ve keçi telef olmuştu. 28 bahçe ise harap olmuştu.⁷⁹

a4) Besni ve Köylerindeki Zayiat:

29 Mart itibarıyla Besni ve köylerinde 43 kişi depremde enkaz altında kalarak yaşamını yitirmişti. Buradaki 1.060 hane tamamen yıkılmıştı. 2 katır, 4 eşek, 15 inek, 20 öküz, 258 koyun ve keçi telef olmuştu. 20 dükkan, 11 köprü, 6 han, 4 cami, 1 hamam, 1 medrese ve 1 çeşme tamamen yıkılmıştı.⁸⁰

a5) Akçadağ ve Köylerindeki Zayiat:

2 Mart'ta yaşanan depremden sonra alınan ilk bilgilere göre Erga (Akçadağ) kasabasında 40 hane ile aynı yerde bulunan Aziziye Kışlası'nın koğuşlarının bir kısmı ve sundurmaları yıkılmıştı. Kışladaki 3 asker enkaz altında kalarak yaşamını yitirmiş, kışlanın ahırındaki 78 hayvan telef olmuş, 23 tay ve 2 deve yaralanmıştı. Erga'nın dağ tarafındaki iki köyde ahaliden bazıları enkaz altında kalarak yaşamını yitirmişti. Artçı depremler her yarım saatte bir tekrar ettiğinden halk korku içinde kalmıştı. Artçı depremler neticesinde Şahablı köyündeki bir kaç hane yıkılmıştı. Buradaki hane sakinleri civarında bulunan diğer bir köye geçici olarak yerleştirilmişti.⁸¹ Depremin şiddetinden Akçadağ'da dağ dibinde bulunan 28 bahçe dağdan dökülen taşlarla mahvolmuştu.

29 Mart itibarıyla Akçadağ ve köylerindeki zayiat şöyleydi: 8 kişi hayatını kaybetmişti. 149 hane tamamen yıkılmış, 147'si ağır hasar görmüştü. 27 öküz, 10 eşek, 3 at, 228 koyun ve keçi telef olmuştu. 1 cami ve 1 mescit tamamen harap olmuştu.⁸²

a6) 17 Mart 1893 Tarihi İtibarıyla Malatya Sancağı Genelindeki Toplam Zayiat:

17 Mart 1893 tarihi itibarıyla Malatya sancağında genel olarak; 885 kişi hayatını kaybetmiş, 164 kişi yaralanmıştı.⁸³ Ancak Amerika Birleşik Devletleri'nin Sivas Konsolosu Milo A. Jewett bölgeye düzenlediği gezi sonrasında ölü sayısını 913 olarak vermişti.⁸⁴

⁷⁵ İlanname müsveddesi, BOA, BEO, 164/12244; Vali Enis Paşa tarafından Dahiliye Nezaretine çekilen 28 Şubat 1308 (12 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, DH. MKT, 1/39; BOA, Y. A. HUS, 271/63.

⁷⁶ Musabin Komisyonunun 11 Ramazan 1310/17 Mart 1309 (29 Mart 1893) tarihli mazbatası, BOA, Y. MTV, 76/81; diğer bir sureti BOA, BEO, 208/15547.

⁷⁷ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 25 Şubat 1308 (9 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 165/12324; telgrafın diğer bir sureti ve Sadrazam tarafından Sultan II. Abdülhamid'e 23 Şaban 1310/28 Şubat 1308 (12 Mart 1893) tarihli arz, BOA, Y. A. HUS, 271/46.

⁷⁸ Ambraseys (2009): s. 766.

⁷⁹ Musabin Komisyonunun 11 Ramazan 1310/17 Mart 1309 (29 Mart 1893) tarihli mazbatası, BOA, Y. MTV, 76/81; diğer bir sureti BOA, BEO, 208/15547.

⁸⁰ Musabin Komisyonunun 11 Ramazan 1310/17 Mart 1309 (29 Mart 1893) tarihli mazbatası, BOA, Y. MTV, 76/81; diğer bir sureti BOA, BEO, 208/15547.

⁸¹ 4. Ordu Komutanı Zeki Paşa tarafından Seraskerlik makamına çekilen 20 Şubat 1308 (4 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 75/118; Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 20 Şubat 1308 (4 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 164/12244; Dahiliye Nezareti tarafından Mabeyn-i Hümayuna gönderilen 17 Şaban 1310 (6 Mart 1893) tarihli tezkire, BOA, DH. MKT, 2058/63.

⁸² Musabin Komisyonunun 11 Ramazan 1310/17 Mart 1309 (29 Mart 1893) tarihli mazbatası, BOA, Y. MTV, 76/81; diğer bir sureti BOA, BEO, 208/15547.

Depremde, 7.262 göz oda, 2.719 hane tamamen harap olmuştu. 9.231 göz oda ile 1.345 hane ağır hasar görmüştü. 2.190 hane ise tamire muhtaçtı. 1 kışla tamamen yıkılmıştı. 3 telgrafhane ise ağır hasar görmüştü. 1 hükümet konağı, 1 kışla, 1 redif deposu ve 1 zabıta dairesi tamir edilebilecek derecede hasar görmüştü. 23 at, 56 eşek, 147 katır, 291 inek, 613 öküz, 8.890 koyun ve keçi telef olmuştu. 31 cami tamamen yıkılmış, 95'i ağır, 13'ü ise hafif hasar görmüştü. 15 mescit tamamen yıkılmış, 31'i ise hafif hasar görmüştü. 9 Müslüman mektebi tamamen yıkılmış, 2'si ağır, 14'ü ise kısmen hasar görmüştü. 5 gayrimüslim mektebi tamamen yıkılmış, 2'si ise kısmen hasar görmüştü. 3 kilise tamamen yıkılmış, 4'ü ağır, 4'ü ise kısmi hasar görmüştü. 4 han tamamen yıkılmış, 3'ü ağır, 4'ü ise kısmi hasar görmüştü. 3 hamam tamamen yıkılmış, 2'si ağır, 1'i ise kısmen hasar görmüştü. 274 dükkan tamamen yıkılmış, 64'ü ağır, 936'sı ise kısmi hasar görmüştü. 7 minare tamamen yıkılmış, 2'si ağır, 3'ü ise kısmi hasar görmüştü. 10 minare, 2 tekke, 5 zaviye, 1 bedesten, 1 çeşme, 11 köprü, 28 bahçe, 6 kârgir mağaza yıkılmıştı.⁸⁵ Bu yıkım neticesinde yaklaşık 25.000 kişi evsiz veya açıkta kalmıştı.⁸⁶

Depremden en fazla etkilenen yer, depremin ana merkezi olduğunu tahmin ettiğimiz Malatya olmuştu.⁸⁷ Malatya ve köylerinde toplam 416 kişi yaşamını yitirmişti. Depremden en az etkilenen yer ise Akçadağ olmuştu. Hem Malatya'da hem de Hınımansur'da köyler ile şehrin merkezi karşılaştırıldığında köylerdeki kaybın ve zararın daha fazla olduğu görülecektir. Bunun en temel sebebi köylerdeki evlerin tamamının intizamsız bir şekilde topraktan yapılmış olmasıydı. Geleneksel evlerde yapı malzemesi olarak yontulmamış taş (moloz), çamur kullanılmaktaydı. Yapıların çatısı ise ağaç veya dalların üzerinin çamurla kaplanmasıyla inşa ediliyordu.⁸⁸ Deprem neticesinde koşum hayvanları olan öküzlerin de telef olması hasat yapılamayacağı anlamına gelmekteydi.⁸⁹

b) Deprem Sırasında Alınan Tedbirler ve Sonrasında Yapılan Yardımlar

b1) Malatya Kazasında Alınan Tedbirler

2 Mart'ta yaşanan depremden bir gün sonra redif deposunda bulunan 500 çadırın, padişah izniyle açıkta kalan afetzedelere dağıtılması kararlaştırılmıştı. Yine aynı gün Sultan II. Abdülhamid muhtaçlar için şahsi hazinesinden 300 lira bağışta bulunmuştu.⁹⁰

3 Mart'ta (19 Şubat 1308 Cuma) gece yaşanan şiddetli artçı sarsıntıdan sonra ahalinin korkusu daha da artmıştır. Bu paniikle bahçelerine koşuşan halk geceleri burada kalıyordu. Ancak kışın hâlâ etkisini sürdürüyor olması daha hızlı yardım yetiştirilmesini gerekli kılıyordu.⁹¹ Sadece bu ikinci sarsıntıda evi yıkılanlar için ilk etapta en az 200 çadırın acilen yetiştirilmesi gerekiyordu. Depremin aralıklarla devam ederek etkisini sürdürmesi, yıkılan ev sayısını arttırmaktaydı. Bu sebeple talep edilen çadır adedi, 200'den 700'e çıkarılmıştı.⁹² Depremden hemen sonra vilayet merkezinden hareket eden yönetici zümre -vali hariç-, ordu deposundaki 48 adet çadırı alarak Malatya'ya gitmişlerdi.⁹³ Mevcut çadırların sayısının yeterli gelmemesi başka çözümler üretilmesini gerekli kılıyordu. Bu sebeple Malatya merkezindeki afetzedeler için barakalar inşasına başlanılmış ve açıkta kalanlar mevcut çadırlara yerleştirilmişlerdi.⁹⁴ Bu sırada önce baraka inşası için gönderilen 70.000 kuruş mecburiyetten yardımlara tahsis edilmişti.⁹⁵ 5 Mart'ta yaşanan artçı depremden sonra başlayan karla karışık yağmur, halkı perişan bir hale düşürmüştü.⁹⁶ Bu durum 30 Mart'ta

⁸³ Musabin Komisyonunun (komisyon başkan, ikinci başkan ve 10 üyeden müteşekkildi) 11 Ramazan 1310/17 Mart 1309 (29 Mart 1893) tarihli mazbatası, BOA, Y. MTV, 76/81; diğer bir sureti BOA, BEO, 208/15547.

⁸⁴ *American National Archives, U. S. Consular Officials at Sivas 1886-1906*, Microcopy, T-681, Rol 1, 5 Temmuz 1893 tarihli rapor; *Fisherman&Farmer*, 1 August 1893, s. 6; *The Evening Star*, 1 August 1893, s. 1; *The Evening World*, 1 August 1893, s. 1.

⁸⁵ Musabin Komisyonunun (komisyon başkan, ikinci başkan ve 10 üyeden müteşekkildi) 11 Ramazan 1310/17 Mart 1309 (29 Mart 1893) tarihli mazbatası, BOA, Y. MTV, 76/81; diğer bir sureti BOA, BEO, 208/15547.

⁸⁶ ANA, U. S. Consular Officials at Sivas 1886-1906, Microcopy, T-681, Rol 1, 5 Temmuz 1893 tarihli rapor

⁸⁷ Bölgede bulunan Amerikan Protestan misyonerleri, depremin en şiddetli şekilde Adıyaman civarındaki dağlarda hissedildiğini ifade etmişlerdir. *The Missionary Herald* (1893). 89/5, May, s. 172.

⁸⁸ ANA, U. S. Consular Officials at Sivas 1886-1906, Microcopy, T-681, Rol 1, 5 Temmuz 1893 tarihli rapor.

⁸⁹ *Fisherman&Farmer*, 1 August 1893, s. 6; *The Evening Star*, 1 August 1893, s. 1; *The Evening World*, 1 August 1893, s. 1.

⁹⁰ 14 Şaban 1310/19 Şubat 1308 (3 Mart 1893) tarihli hususi irade, BOA, İ. HUS, 9/63; 300 Liralık yardım 17 Şaban 1310 (6 Mart 1893) tarihinde Malatya'ya iletilmişti, Hazine-i Hassa Nazırının 17 Şaban 1310 (6 Mart 1893) tarihli tezkiresi, BOA, BEO, 166/12379; 300 lira, 1.300 Amerikan dolarına karşılık gelmekteydi. ANA, U. S. Consular Officials at Sivas 1886-1906, Microcopy, T-681, Rol 1, 5 Temmuz 1893 tarihli rapor.

⁹¹ 4. Ordu Komutanı Zeki Paşa tarafından Seraskerlik makamına gönderilen 20 Şubat 1308 (4 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 75/118.

⁹² Vali Enis Paşa tarafından Dahiliye Nezaretine çekilen 19 Şubat 1308 (3 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 75/112; telgrafın diğer bir sureti BOA, BEO, 164/12244; Sadaretten Seraskerlik Makamına yazılan 17 Şaban 1310 (6 Mart 1893) tarihli tezkire, BOA, BEO, 165/12361; Bu çadırların yenisinin alınması durumunda her bir çadır 585 kuruş, 700 çadır için 409.500 kuruş sarfedilmesi gerekmekteydi, BOA, BEO, 166/12380.

⁹³ Vali Enis Paşa tarafından Yıldız Sarayına çekilen 19 Şubat 1308 (3 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 75/106.

⁹⁴ Vali Enis Paşa tarafından Dahiliye Nezaretine gönderilen 22 Şubat 1308 (6 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 75-128.

⁹⁵ Dahiliye Nezareti tarafından Mabeyn-i Hümayuna gönderilen 17 Şaban 1310 (6 Mart 1893) tarihli tezkire, BOA, DH. MKT, 2058/63.

⁹⁶ Dahiliye Nezaretinden Yıldız Sarayı'na gönderilen 17 Şaban 1310 (6 Mart 1893) tarihli tezkire, BOA, DH. MKT, 2058/63.

kadar devam etmişti.⁹⁷ Soğuk hava 13 Nisan'a kadar kendini hissettirmişti.⁹⁸ Ahalinin kar ve çamur içinde kalması, onları fazlasıyla muhtaç bir hale düşmüştü.⁹⁹

Bu deprem neticesinde hapishane duvarının tehlikeli bir şekilde yıkılmaya yüz tutması, mahkumları korku ve endişeye sürüklemişti. Nöbetçilerin bile beklemediği hapishanede, mahkumlar feryat etmekteydi.¹⁰⁰ Hatta artçıları iki gün devam eden depremden çok etkilenen mahkumlar, vekilleri vasıtasıyla, binalarının zedelendiğinden bahisle nöbetçilerin dahi uzaktan muhafaza ettiği bir binada kalmalarının insaniyete sığmayacağını beyan ederek binadan çıkarılıp affedilmelerini talep etmişlerdi.¹⁰¹ Bu talep üzerine mahkumlar, ihtiyat kuvvetleri ve jandarma nezaretinde askerî kışlanın uygun bir kısmına yerleştirilmişti.¹⁰²

Depremın Keban Madeni'nde birer saat aralıklarla kendini hissettirmesi ahaliyi korkuya sürüklemiş ve bu sebeple halk hanelerini terk etmişti. Buraya 200 çadır gönderilmek istenmişse de vilayet merkezinde çadır kalmadığı için mümkün olmamıştı. Bu artçı depremler, yapımına başlanan tahtadan barakalar ile çadırların ihtiyaca kafi gelmemesine sebep olmuştu.¹⁰³ Yine Şahablı köyündeki bir kaç hane yıkılınca tedbir olarak buradaki hane sakinleri civarda bulunan ve depremden daha az etkilenmiş diğer bir köye geçici olarak yerleştirilmişlerdi.¹⁰⁴ Bu sebeple 4. Ordu Komutanlığı dahilinde bulunan Sivas, Diyarbekir ve sair askerî depolarından acilen, çok sayısı çadır talep edilmişti.¹⁰⁵ Yeni durumdan haberdar olan Sultan Abdülhamid de 6 Mart 1893'te yetkililere her ne gerekiyorsa yapılması hususunda emir vermişti.¹⁰⁶

Memur ve ahali meskenlerini terk etmiş ve açıkta kalmıştı. Bunlar, vilayet merkezinden ve mülhakattaki depolardan getirilen 250 kadar çadır, tahtadan yapılan baraka ve aşiretgarı yerli bezden kurducurulan çadırlara yerleştirilmişlerdi. Ortada kalan, rençberlik ve sair hizmetlerle yaşamlarını idame ettiren 4.000 nüfusa yakın ahaliye, iane komisyonu tarafından günlük yarımşar kıyye ekmecek verilmekteydi.¹⁰⁷

Depremde hükümet konağı ve daha önce belirtildiği üzere telgrafhane kısmen harap olmuştu. Bu sebeple memur ve zabtiye, açıkta birbirinden ayrı bir surette kalmıştı. Bu durumun önüne geçmek için kışlanın avlusuyla, bahçesine üç baraka yaptırılmıştı. Telgraf makinesi de bir baraka içine alınarak iletişimin aksamasının önüne geçilmişti. Memur maaşlarının ödenememesi ve Ramazan ayının gelmesi yardımları daha da gerekli kılıyordu. Havaların henüz düzelmemiş olması ve ahalinin vakit ve teravih namazlarında açıkta kılması mağduriyeti arttırmaktaydı. Çünkü cami ve mescitler kullanılamayacak derecede tahrip olmuştu. 500-600 cemaat istiyabına kâfi, kasaba ortasında boş ve geniş bir arsa üzerine kereste çatılıp üzeri yerli bezle örtülü bir cami ve gayrimüslimler için de kiliseleri avlularına lüzumu kadar baraka inşa edilmişti. Malatya'ya bağlı köylerde de benzer surette çözüm üretilmeye çalışılmıştı.¹⁰⁸ Devletin barınma sorununu, yeni haneler yapmak yerine çadır ve barakalarla geçiştirmesinin temel sebebi artçı sarsıntuların aralıksız devam ediyor olmasıydı.¹⁰⁹

Malatya merkezinde 120'nin üzerinde mağaza ve deponun içindekilerle birlikte yıkılması, 800'ün üzerinde mağazanın tahrip olması ahalinin ihtiyaçlarını karşılamasını engellemişti.¹¹⁰ Anlaşılabacağı üzere yiyeceklerin büyük bir kısmı enkaz altında kalmıştı. Fırıncılar hariç, kalan iş yerleri ise depremin etkisiyle çalışamayacak hale gelmişti. Afetzedeler özellikle barınma ve beslenme hususunda ciddi sıkıntılar yaşamaktaydılar. Malatya'da yaşayan gayrimüslimler de aynı durumdaydı.¹¹¹

Devlet alınan bu tedbirlerin yanında ahalinin devlete ve mahalli yönetime ödemekle yükümlü olduğu vergilerin toplanmasını ertelenmişti. Ancak bölgeden merkez için vergi gönderilemeyeceği bildirilmesine rağmen, mevcut yılın ağnam vergisi olan 500.000 kuruşun 2. Orduya ve 250.000 kuruşun ise

⁹⁷ Vali Enis Paşa tarafından Yıldız Sarayı'na çekilen 18 Mart 1309 (30 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 76/65.

⁹⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, 26 Ramazan 1310/1 Nisan 1309 (13 Nisan 1893).

⁹⁹ Dahiliye Nezaretinden Yıldız Sarayı'na gönderilen 17 Şaban 1310 (6 Mart 1893) tarihli tezkire, BOA, DH. MKT, 2058/63.

¹⁰⁰ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 21 Şubat 1308 (5 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 165/12324.

¹⁰¹ Malatya'da Bulunan Umum Mahkumların Vekili Süleyman tarafından Sadarete çekilen 20 Şubat 1308 (4 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 168/12554.

¹⁰² Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 21 Şubat 1308 (5 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 165/12324; Sadrazamın Sultan II. Abdülhamid'e 17 Şaban 1310/22 Şubat 1308 (6 Mart 1893) tarihli arzı, BOA, Y. A. HUS, 270/107.

¹⁰³ 17 Şaban 1310 tarihli Sadaret tezkiresi, BOA, Y. A. HUS, 270/111.

¹⁰⁴ 4. Ordu Komutanı Zeki Paşa tarafından Seraskerlik makamına çekilen 20 Şubat 1308 (4 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 75/118; Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 20 Şubat 1308 (4 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 164/12244.

¹⁰⁵ 4. Ordu Komutanı Zeki Paşa tarafından Seraskerlik makamına gönderilen 21 Şubat 1308 (5 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, İ. HUS, 9/70; BOA, BEO, 166/12380.

¹⁰⁶ 17 Şaban 1310/22 Şubat 1308 (6 Mart 1893) tarihli hususî irade, BOA, İ. HUS, 9/70.

¹⁰⁷ *Tercüman-ı Hakikat*, 5 Ramazan 1310/11 Mart 1309 (23 Mart 1893); ANA, U. S. *Consular Officials at Sivas 1886-1906*, Microcopy, T-681, Rol 1, 5 Temmuz 1893 tarihli rapor.

¹⁰⁸ Vali Enis Paşa tarafından Yıldız Sarayı'na çekilen 9 Mart 1309 (21 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 76/9; telgrafın diğer sureti, BOA, BEO, 172/12844; BOA, BEO, 170/12688; *Tercüman-ı Hakikat*, 5 Ramazan 1310/11 Mart 1309 (23 Mart 1893).

¹⁰⁹ ANA, U. S. *Consular Officials at Sivas 1886-1906*, Microcopy, T-681, Rol 1, 5 Temmuz 1893 tarihli rapor.

¹¹⁰ *St. Landry Democrat*, 22 Nisan 1893.

¹¹¹ *The Missionary Herald* (1893), 89/5, May, s. 172.

Nizamiye Hazinesine gönderileceği beyan edilmişti. Oysa bu parayı toplamak çok da mümkün gözükmemektedir.¹¹²

b2) Akçadağ Kazasındaki Tedbirler

Deprem sonrasında Akçadağ'daki ahali tahrip olduğu ve korktukları için evlerine giremediklerinden açıkta kalmışlardı. Kışladaki 200 kadar çadır Malatya'ya gönderildiği için Akçadağ'daki afetzedelere çadır temin edilememiş, buraya 200 çadır gönderilmesi istenmişti. Ancak, artık afetzedeye verecek çadır kalmamıştı. Mamuretülaziz Valisi Enis Bey, bu durumda ahalinin evlerinin bahçelerine birer direk dikip üzerine kilim ve keçe örterek aşiret tarzında hayme (çadır) yaparak barındırılmasını teklif etmişti.¹¹³

b3) Hısnımansur Kazasındaki Tedbirler

2 Mart'ta yaşanan asıl depremin ardından alınan ilk bilgilere göre Hısnımansur merkezinde bir çok hane ve sair bina yıkılmış ve özellikle köylerde çok sayıda insan yaşamını yitirmişti. Geride kalanlar kendini güvene alabilmek için kırlara çıkmıştı. Askerî depolarda bulunan 20 adet çadır askere, kalanı ise ahaliye dağıtılmıştı. Ortada kalan ahali için, daha önce verilmesi hususunda izin çıkan 500 çadır dışında, en az 200 çadır daha gerekli idi.¹¹⁴ Ancak bunun nasıl karşılanacağı bilinmiyordu. İlâveten ahaliye dağıtılan çadırlar zaman içerisinde yıpranacağı ve zayı olacağı için bir an önce bunların yerine yenilerinin, olası bir afete karşı temin edilmesi gerekmektedir. Tabii ahalinin ihtiyaç duyduğu şey sadece çadır değildi. Acilietli bir şekilde nakit paraya ihtiyaç var idi.¹¹⁵ Hısnımansur köylerinden de haber alınamamaktaydı. Bunun en önemli sebebi telgraf tellerinin tahrip olması ve gönderilen memurların hâlâ dönmemiş olmasındandı.¹¹⁶

b4) İane-i Hastagân Komisyonu ve Yardım Organizasyonu

Depremin tesiri ve neden olduğu zayıyatın boyutu ilk aşamada yapılan bu küçük yardımların hiç bir şekilde yeterli gelmeyeceğini ortaya koymuştu. Afetzedelerin ihtiyaçlarını karşılamak için bölgeye çok daha büyük boyutlu yardımlar ulaştırılmalıydı.¹¹⁷ Sultan II. Abdülhamid, -ilk olarak İngiltere'nin Levant Şirketi aracılığıyla 1822 yılında Halep'te depreme maruz kalmış insanlar için yaptığı yardım organizasyonuna benzer- bir yardım kampanyası tertip edilmesini emretmişti.¹¹⁸ Bu sayede ülkede dayanışma ruhu aşılacağı gibi ekonomik manada zor durumda olan devlet bu yükten kurtulmuş olacaktı. Buna göre afetzedeler için İane-i Hastagân Komisyonu (Hastalara Yardım Komisyonu), Sultan'ın emrine binaen yardım toplama işini organize edecekti.¹¹⁹ Afetzedeler için kimlerden yardım toplanacağı hususu ise depremden altı gün (8 Mart 1893) sonra toplanan Meclis-i Vükela toplantısından kararlaştırılmıştır. Alınan karar göre, afetin büyüklüğüne binaen tüm vilayet ve müstakil olarak idare olunan mutasarrıflıklardan yardım toplanacaktı.¹²⁰ Burada toplanan paralar afetzedelerin ihtiyaçlarını karşılamak, yıkılmış olan binaları tamir ve inşa etmek, özellikle telef olan çift hayvanlarını tedarik etmek için kullanılacaktı.¹²¹

Komisyonun mevcudundan 500 lira da 8 Mart 1893'te afetzedelere tahsis edilmişti.¹²² Bunun 300 lirası 9 Mart 1893 (20 Şaban 1310)'te gönderildi.¹²³ Bu organizasyon ile 500.000 kuruşun toplanması planlanmaktaydı. 367.200 kuruşunun vilayetlerden karşılanması planlanmıştı. İstanbul'un hissesine düşen meblağ ise 42.400 kuruştur.¹²⁴ Yardımlar bastırılan koçanlı biletler vasıtasıyla toplanacaktı.¹²⁵ Yardımlar sadece vilayetlerden değil merkez teşkilatında da aynı kampanya vasıtası ile toplanmıştı. 24 Mart 1893'te Dahiliye Nazırı, Malatya Afetzedeleri için 5 Osmanlı Lirası bağışlamıştı.¹²⁶ 6 Nisan 1893'te Sadaret makamı memurları Malatya afetzedeleri için aralarında 750 kuruş toplamışlardı.¹²⁷

¹¹² BOA, BEO, 191/14283.

¹¹³ Vali Mehmed Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 20 Şubat 1308 (4 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. A. HUS, 270/111.

¹¹⁴ Vali Enis Paşa tarafından Yıldız Sarayına çekilen 19 Şubat 1308 (3 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 75/106; telgrafın diğer bir sureti, BOA, BEO, 164/12244; Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 22 Şubat 1308 (6 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 165/12324; BOA, BEO, 170/12688.

¹¹⁵ Serasker Rıza Paşa'nın Sadarete gönderdiği 17 Şaban 1310/22 Şubat 1308 (6 Mart 1893) tarihli tezkiresi, BOA, BEO, 166/12380.

¹¹⁶ Vali Enis Paşa tarafından Yıldız Sarayına çekilen 19 Şubat 1308 (3 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 75/106.

¹¹⁷ *Tercüman-ı Hakikat*, 2 Ramazan 1310/8 Mart 1309 (20 Mart 1893); *Tercüman-ı Hakikat*, 10 Ramazan 1310/16 Mart 1309 (28 Mart 1893).

¹¹⁸ Ümit Ekin (2007). "1822 Halep-Antakya Depremi ve Bölgeye Etkileri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 17, Güz, s. 46-47.

¹¹⁹ Sadaret tarafından İane-i Hastagan Komisyonu İkinci Reisine gönderilen 22 Şubat 1308 (6 Mart 1893) tarihli tezkire, BOA, BEO, 166/12381.

¹²⁰ 19 Şaban 1310/24 Şubat 1308 (8 Mart 1893) tarihli Meclis-i Vükela mazbatası, BOA, MV, 74/31.

¹²¹ BOA, DH. MKT, 124/31.

¹²² 19 Şaban 1310/24 Şubat 1308 (8 Mart 1893) tarihli irade-i seniyye, BOA, İ. DH, 1302/35; BOA, BEO, 167/12517; BOA, Y. PRK. ŞH, 4/23.

¹²³ BOA, Y. MTV, 75/147.

¹²⁴ BOA, BEO, 167/12525.

¹²⁵ BOA, Y. MTV, 75/147.

¹²⁶ İane-i Hastagân Komisyonunun Mart 1309 (Mart 1893) tarihli tutanağı, BOA, Y. PRK. AZJ, 23/134.

¹²⁷ BOA, BEO, 208/15548.

Depremden çok kısa bir süre sonra Malatya afetzedeleri için organize edilen yardım kampanyasında, vilayetlere toplamakla yükümlü oldukları meblağlar 9 Mart'ta bildirilmişti.¹²⁸ Buna göre toplanması gereken meblağ aşağıdaki gibiydi.¹²⁹

Tablo 1: 9 Mart 1893'te Malatya Afetzedeleri için Toplanacak Yardımlardan Vilayetlere İsbet Eden Miktarlar.

Edirne	49.000	Haleb	13.000	Kosova	21.000
İşkodra	6.000	Hüdavendigar	12.000	Kastamonu	13.000
Erzurum	12.000	Diyarbakir	5.000	Manastir	23.000
Aydın	81.000	Sivas	8.000	Mamuretülaziz	16.800
Basra	5.000	Selanik	20.000	Van	14.000
Bitlis	7.000	Suriye	47.000	Yanya	7.000
Cezayir-i Bahr-i Sefid	8.000	Beyrut	47.000	Çatalca	5.000
Hicaz	15.000	Trabzon	13.000	Kudüs	2.000
				Biga	400
367.200 genel toplam					

Depremden sonra yardım gönderen ilk vilayet Diyarbakir olmuştur. Beş gün sonra, yani 7 Mart 1893'te Diyarbakir Valisi Malatya afetzedeleri için derhal bir komisyon teşkil etmiş komisyonun ilk toplantısında 20.185 kuruş toplanmıştı.¹³⁰ Diyarbakir vilayeti, 9 Mart'ta ise 21.000 kuruş daha göndermişti. Bu ikinci yardımın 10.400 kuruşu Diyarbakir merkezinden 10.600 kuruşu ise Mardin hayırseverleri tarafından toplanmıştı. Bunun dışında bir gün önce de Maden'de toplanan 5.000 küsur kuruş Malatya'ya gönderilmişti.¹³¹ 16 Mart 1893'te Diyarbakir memur ve ileri gelenlerinin eşleri de 5.000 kuruş toplayarak Malatya afetzedeleri için göndermişlerdi.¹³² Diyarbakir vilayetinin yardım yükümlülüğü 5.000 kuruş iken bu vilayet Malatya afetzedeleri için vilayet genelinden 72.185 kuruş toplamıştı.¹³³

Mamuretülaziz vilayetinde de bir komisyon teşkil edilmiş ve depremin etkilemediği yerlerden depremden etkilenen yerlere yardım etmeleri beklenmişti. Özellikle vilayet merkezi olan Mamuretülaziz ve çevresindeki yerler ile Dersim sancağı memurları ve hamiyetperverlerinden servetlerine göre rızalarıyla yardım etmeleri talep edilmişti. Bu tertipten 150.000 kuruş toplanması planlanmaktaydı. Bu sebeple vilayet tarafından 50, 20, 10 ve 5 kuruşluk dip koçanları olan komisyon mühürüyle mühürlü bağış makbuzları bastırılmıştı. İlk etapta 35.000 kuruş toplanmıştı.¹³⁴ 16 Mart 1893'te Palu kazası hayırseverleri tarafından 5.000 kuruş ve 1.000 kıyye bulgur toplanarak afetzedeler için gönderilmişti.¹³⁵

Ancak toplanan bu bağışların halka nasıl dağıtılacağı ayrı bir sorundu. Bu sebeple Mamuretülaziz Valisi Enis Paşa, toplanan yardımların daha sistemli bir şekilde halka dağıtılabilmesi için komisyon kurulmasını şart görmekteydi. Bu sebeple depremden 14 gün sonra vilayet merkezinden Malatya'ya gelmişti.¹³⁶

Ardından diğer vilayetlerden yardım gelmeye başlamıştı. Bazı vilayetler yükümlü oldukları kadar yardımı gönderirken bazıları ise bildirilenden daha fazlasını toplayarak göndermişlerdi. Mesela, Basra vilayeti kendisine 5.000 kuruş tayin edilmesine rağmen, 18 Mart-7 Mayıs arasında topladığı 7.590 kuruşu Malatya depremedeleri için İstanbul'a göndermişti.¹³⁷ Yine, Hicaz vilayeti kendisine 15.000 kuruş tayin edilmesine rağmen 25.000 kuruş toplayarak 26 Nisan ve 3 Mayıs'ta İstanbul'a göndermişti.¹³⁸ Kudüs mutasarrıflığı da kendisine 2.000 lira isabet etmesine rağmen, burada bulunan memur ve hayırseverlerin gayretiyle 47.208 kuruş toplayarak Malatya depremedeleri için göndermişti.¹³⁹ Listede Adana vilayeti için bir tayinat yapılmamasına rağmen, Adana vilayeti 7 Haziran 1893'te depremedelere 10.000 kuruş göndermişti. Bu meblağ dört gün sonra Malatya'ya iletilmişti.¹⁴⁰ Listede yer almayan bir diğer vilayet olan

¹²⁸ BOA, BEO, 177/13215.

¹²⁹ BOA, BEO, 168/12554.

¹³⁰ Diyarbakir Valisi Sırrı Paşa tarafından Sadarete gönderilen 23 Şubat 1308 (7 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 164/12244; telgrafın diğer bir sureti, BOA, Y. PRK. UM, 26/63; BOA, BEO, 177/13215.

¹³¹ Diyarbakir Valisi Sırrı Paşa tarafından Sadarete gönderilen 25 Şubat 1308 (9 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 164/12244; telgrafın diğer bir sureti BOA, Y. PRK. UM, 26/63.

¹³² Diyarbakir Valisi Sırrı Paşa tarafından Yıldız Sarayı'na çekilen 4 Mart 1309 (16 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 75/222; BOA, BEO, 172/12844; *Tercüman-ı Hakikat*, 2 Ramazan 1310/8 Mart 1309 (20 Mart 1893).

¹³³ *Tercüman-ı Hakikat*, 20 Ramazan 1310/26 Mart 1309 (8 Nisan 1893).

¹³⁴ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete gönderilen 24 Şubat 1308 (8 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 164/12244; BOA, BEO, 165/12324.

¹³⁵ Diyarbakir Valisi Sırrı Paşa tarafından Yıldız Sarayı'na çekilen 4 Mart 1309 (16 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 75/222; BOA, BEO, 172/12844.

¹³⁶ Vali Enis Paşa tarafından Yıldız Sarayı'na çekilen 4 Mart 1309 (16 Mart 1893) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 75/223. Enis Paşa'nın deprem bölgesine bu kadar geç gitmesinin sebebi ağır bir hastalık geçirmesiydi. O, vilayet merkezine 19 Mart 1309 (31 Mart 1893)'da dönecekti. BOA, BEO, 172/12844; *Tercüman-ı Hakikat*, 5 Şevval 1310/10 Nisan 1309 (22 Nisan 1893).

¹³⁷ BOA, BEO, 249/18640; BOA, BEO, 195/14563; BOA, BEO, 200/14986.

¹³⁸ BOA, BEO, 215/16087; BOA, BEO, 172/12844.

¹³⁹ BOA, DH. MKT, 60/35; BOA, BEO, 172/12844; BOA, DH. MKT, 289/67.

¹⁴⁰ BOA, BEO, 218/16302.

Konya, afetzedeler için 8.595 kuruş göndermişti.¹⁴¹ Çatalca sancağı memurları ve ahalisi tarafından toplanan 5.000 kuruş da Malatya'ya gönderilenler arasındaydı.¹⁴²

Üzerine düşen yükümlülüğü ödemekte güçlük çeken vilayetler de bulunmaktaydı. Beyrut vilayeti kendisine isabet eden 47.000 kuruşun 41.590 kuruşunu Aralık 1893'e kadar göndermişti. Ancak vilayet yönetimi, kalan kısmı ödemekte güçlük çekmişti. Bunun üzerine 47.000 kuruş olan yardım miktarı 44.650 kuruşa düşürülmüştü. Bunun üzerine vilayet, eksik kalan 3.060 kuruşu 28 Mayıs 1894'te İstanbul'a göndererek yükümlülüğünü tamamlamıştı.¹⁴³

Edirne¹⁴⁴, Erzurum¹⁴⁵, Hüdavendigâr¹⁴⁶, Kosova¹⁴⁷, Manastır¹⁴⁸, Selanik¹⁴⁹, Suriye¹⁵⁰, Trabzon¹⁵¹, Van¹⁵², Yanya¹⁵³ vilayetleri ve Şehremaneti¹⁵⁴ üzerlerine düşen meblağı Ekim ayına kadar peyderpey göndermişti. Ancak Dahiliye Nezaretinin bu meblağları Malatya'ya sevk etmesi ortalama olarak 20-30 gün sürmekteydi. Bu durum bir takım dedikodulara da sebep olmaktaydı. Aynı zamanda zamanında Malatya'ya gönderilmeyen bu paralar yüzünden bürokratik bir takım sorunlar da yaşanmaktaydı.

Mesela Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayeti çeşitli tarihlerde 8.371 kuruş 2 para göndermişti. Ancak bu vilayet tarafından gönderilen bu meblağın Malatya'ya iletilmesi ortalama olarak 6 ay sürmekteydi.¹⁵⁵ Biga mutasarrıflığı kendisine bildirilen 400 kuruşluk meblağı, 30 Mart 1893 tarihinde İstanbul'a göndermişti. Bu meblağ 29 Nisan 1893 tarihinde Malatya'ya ulaşmıştı.¹⁵⁶

En yüksek meblağın (81.000 kuruş) isabet ettiği Aydın vilayeti, bu meblağın 63.030 kuruşunu Haziran 1893'e kadar göndermişti. Oysa Dahiliye Nezaretinin hesaplarına göre vilayetin gönderdiği meblağ 61.283,30 kuruştur.¹⁵⁷ Yazışmalar Dahiliye Nezaretinin görüşünü doğrulasa da ortada bir karışıklık olduğu kesindi. Vilayetin hesaplarına göre gönderilmesi gereken 17.970 kuruş kalmıştı.¹⁵⁸ Kayıtlara göre Aydın vilayeti sonraki süreçte Nisan-Kasım 1893 arasında 10.865 kuruşu daha İstanbul'a göndermişti. Buna göre vilayetin açığı 7.000 kuruş civarında kalmıştı. Ancak kalan bu meblağın ödenip ödenmediğine dair bir kayda rastlanmamıştır.¹⁵⁹

31 Ekim 1893'te Aydın, Edirne, İşkodra, Bitlis, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Halep, Selanik, Suriye, Beyrut, Kosova, Manastır ve Sivas vilayetleriyle Kudüs mutasarrıflığı şimdiye kadar bir kuruş bile göndermedikleri gerekçesi ile uyarılmışlar ve bir an önce yardımların tahsil edilerek gönderilmesi Sadaret tarafından talep edilmişti.¹⁶⁰ Oysa Kudüs 5 Nisan 1893'te 12.105 kuruşu İstanbul'a göndermişti. Yine Aydın, Edirne, Selanik, Suriye, Beyrut, Kosova, Manastır vilayetleri uyarının yapıldığı tarihte sorumluklarına düşen yardımların ciddi bir kısmını İstanbul'a göndermişti. İşkodra, Bitlis, Halep ve Sivas vilayetlerinin para gönderdiğine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktaydı.¹⁶¹

Öyle anlaşılıyor ki yardım organizasyonunda ciddi sorunlar vardı. Muhtemelen Dahiliye Nezareti komisyon aracılığıyla Malatya'ya göndermesi gereken yardım paralarını başka taraflara aktararak zaman kazanmak istiyordu. Sadaret tarafından bilgi istendiğinde de yardım paralarının gelmediği bilgisini vererek meseleyi geçiştirmeye çalışıyordu. Bu sorun aslında çok daha erken bir tarihte fark edilmişti. 9 Mayıs 1894'te Manastır, İşkodra ve Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetleriyle Kudüs mutasarrıflığından çeşitli tarihlerde gönderilen 25.652 kuruş 12 para hâlâ Malatya'ya gönderilmediği ortaya çıktığında Sadaret, Dahiliye Nezaretinden bu meblağın bir an önce Malatya'ya gönderilmesini talep etmişti.¹⁶²

¹⁴¹ *Tercüman-ı Hakikat*, 18 Zilkade 1310/24 Mayıs 1309 (4 Haziran 1893).

¹⁴² *Tercüman-ı Hakikat*, 2 Ramazan 1310/8 Mart 1309 (20 Mart 1893).

¹⁴³ BOA, BEO, 278/20778; BOA, BEO, 319/23867; BOA, BEO, 351/26301; BOA, BEO, 460/34487; BOA, BEO, 191/14257.

¹⁴⁴ BOA, BEO, 189/14173; BOA, BEO, 197/14706; BOA, BEO, 197/14759; BOA, BEO, 333/24958; *Tercüman-ı Hakikat*, 12 Şevval 1310/17 Nisan 1309 (29 Nisan 1893).

¹⁴⁵ BOA, BEO, 189/14171.

¹⁴⁶ BOA, BEO, 196/14653; BOA, BEO, 244/18288; BOA, BEO, 216/16179.

¹⁴⁷ BOA, BEO, 190/14177; BOA, BEO, 202/15140; BOA, BEO, 237/17711; BOA, BEO, 401/30018; BOA, BEO, 211/15788; BOA, BEO, 259/19361; BOA, BEO, 290/21735.

¹⁴⁸ BOA, DH. MKT, 290/10; BOA, DH. MKT, 290/31; BOA, DH. MKT, 292/57; BOA, DH. MKT, 292/57.

¹⁴⁹ BOA, BEO, 190/14178; BOA, BEO, 401/30007; BOA, BEO, 294/21993.

¹⁵⁰ BOA, BEO, 212/15838; BOA, BEO, 218/16302; BOA, BEO, 400/29949.

¹⁵¹ BOA, DH. MKT, 70/17.

¹⁵² BOA, BEO, 190/14182.

¹⁵³ BOA, BEO, 192/14390; BOA, BEO, 290/21738; BOA, BEO, 202/15140; BOA, BEO, 261/19529; BOA, BEO, 245/18305.

¹⁵⁴ BOA, BEO, 290/21738.

¹⁵⁵ BOA, DH. MKT, 292/57; BOA, BEO, 172/12844; BOA, DH. MKT, 289/43; BOA, DH. MKT, 309/7; BOA, DH. MKT, 292/57; BOA, DH. MKT, 309/28.

¹⁵⁶ BOA, BEO, 189/14174.

¹⁵⁷ BOA, BEO, 190/14176; BOA, BEO, 194/14529; BOA, BEO, 216/16176; BOA, BEO, 216/16183.

¹⁵⁸ BOA, BEO, 209/15641.

¹⁵⁹ BOA, BEO, 361/27055; BOA, BEO, 401/30020; BOA, BEO, 244/18299; BOA, BEO, 249/18640; BOA, BEO, 318/23830.

¹⁶⁰ BOA, BEO, 165/12353.

¹⁶¹ BOA, DH. MKT, 13/8.

¹⁶² BOA, BEO, 399/29905.

Yine 24 Aralık 1893'te vilayetlerden gönderilen 48.975 kuruşun 25.455 kuruşu hâlâ Malatya'ya gönderilmemişti. Bu paranın uzun süre elde tutulmasını tenkit eden Sadaret bir an önce bahsedilen meblağın Malatya'ya gönderilmesini istemişti.¹⁶³ 6 Kasım 1894'te vilayetler tarafından gönderildiği halde Dahiliye Nezareti tarafından çeşitli yerlere sarf edilen 25.650 kuruş 15 paranın bir an önce Malatya'ya gönderilmesi Sadaret tarafından istenmişti. Ancak Dahiliye nezareti bu paranın nakdî olarak gönderilmesinin mümkün olmadığını bu sebeple 1894 senesi dahiliye tahsisatına mahsuben Mamuretülaziz vilayeti emval-i umumiyesinden karşılanmasının uygun olacağını bildirmişti. Anlaşılacağı üzere depremzedeler için toplanan meblağ başka yerlere harcanmıştı. Bütçede karşılığı olmadığı için de geri ödemesi yapılamamaktaydı.¹⁶⁴

Bu dedikodu ve aksaklıklar, Malatya depreminde bir yıl sonra yaşanan 1894 İstanbul depreminde kötü bir şöhrat olarak ortaya çıkacaktı. New York'ta çıkan *Tribune* gazetesinde yayınlanan bir makalede İstanbul depremi sonrasında depremzedeler için toplanan paraların ihtiyaç sahiplerine ulaşmayacağı ifade edilmişti. Gazete, bu kaniya 1893 Malatya depreminde toplanan paraların ihtiyaç sahiplerine dağıtılmadığını, paranın Osmanlı memurlarının elinde kaldığını iddia ederek ulaşmıştı. Bu sebeple yardım yapılacaksa paranın Osmanlı memurlarına teslim edilmeyip doğrudan elçiler aracılığıyla yapılmasını tavsiye etmişti.¹⁶⁵

Kasım 1893 tarihi itibarıyla toplanan yardım parası 791.330 kuruştur. 680.232 kuruşu vilayetlerden ve sair yerlerden toplanan para idi. Hesaplara göre bu paranın 163.500 kuruşu ahalinin ihtiyacı için harcanmıştı, oysa Dahiliye Nezaretinin hesaplarına göre sarf edilen tutar 170.874 kuruştur. Dolayısıyla baki kalan meblağ 620.966 kuruştur. Bu meblağın ahaliye dağıtılması durumunda, yaklaşan kış mevsiminde ahalinin açlık kalması kesindi. Çünkü paranın bir kısmının hane yapımına sarf edilmesi gerekiyordu. Bu sebeple kalan meblağın sadece 300.000 kuruşu dağıtılabildi. Nitekim öyle de yapıldı. Ekim 1893 itibarıyla yardım paralarının ahaliye dağıtılmasına ve binaların inşasına sarf edilmesine başlanılmıştı.¹⁶⁶

Bu konu 5 Eylül 1894'te Meclis-i Vükela gündeme gelmiş ve ianeden kalan 338.038 kuruşun cami, mektep, kiliselerin tamirine harcanıp harcanamayacağı hususunda şu karara varılmıştı. Depremden dolayı perişan olmuş olan ahalinin ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla gönderilen paranın ikinci derecede bulunan cami, mektep ve kilise inşasına harcanması uygun değildir. Bu paranın bölge ileri gelenleri ve komisyon vasıtasıyla kış gelmeden ahalinin haneleri ve sair ihtiyaçları için harcanması gerekmektedir.¹⁶⁷

Aynı tarihte Malatya'daki afetzedelerin zorunlu ihtiyaçlarının karşılanması için sarf edilen meblağ 163.549, mevcut olan meblağ ise 540.000 kuruştur. Bu meblağın da 395 bin kuruş depremden en çok etkilenen yer olan Malatya merkezine, kalanı olan 145.000 kuruşun ise Malatya köylerine, Hısnımansur ve Besni kazaları afetzedelerine tahsisi planlanmıştı. Mevsimin kışa yaklaşması ahalinin ihtiyaçlarının bir an önce giderilmesini gerekli kılıyordu. Ayrıca 145.000 kuruşun diğer yerler için yeterli gelmeyeceğini düşünen mahalli yönetim, gönderilecek meblağın artırılması talebinde bulunmuştu. Ancak hem Meclis-i Mahsus hem de Meclis-i Vükela daha önce vilayetlere tayin edilen meblağın arttırılamayacağını ve mevcudun idareli bir şekilde kullanılması gerektiğini ifade etmişti.¹⁶⁸

19 Ekim 1893'te Mamuretülaziz Valisi Enis Paşa, kışın tekrar yaklaşmasından dolayı Malatya merkezi ve bazı köylerinde yardıma muhtaç ahalinin hanelerini tamir ve inşasına hız verilmesini emretmişti. Bunun yanında ahaliye erzak ve ihtiyaçları olan malzemenin dağıtımı devam etmekteydi. Bunların dağıtımında adaletsiz davranmaması için organizasyonu bizatihi vali kontrol altında tutuyordu.¹⁶⁹

Mamuretülaziz Valisi Enis Paşa'nın deprem sırasında ve sonrasında gösterdiği gayretten memnuniyet duyan Malatya halkı 58 kişinin imzasını taşıyan 31 Mart 1893 tarihli bir telgrafla¹⁷⁰ ve 19 Ekim 1893 tarihli ve 33 kişinin imzasını taşıyan ve Mabeyn-i Hümayuna gönderilen telgrafla sarayı haberdar etmişler ve teşekkürlerini bildirmişlerdi.¹⁷¹

Toplanan yardımlar gazeteler aracılığıyla halka sunularak toplumsal bir bilincin ve kolektif bir şuurun oluşmasına yardımcı olmuştur. Şahsî olarak yardım yapanlar ise takdir edilerek ismen zikredilerek halka duyurulmuştur. Mesela Harput ileri gelenlerinden ve Vilayeti İdare Meclisi üyelerinden Harputluyan Artin Efendi, Malatya depremzedeleri için 2.000 kuruş bağışlamıştı. Bu durum *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde *takdir-i hamiyet* başlığıyla neşredilmişti.¹⁷²

¹⁶³ BOA, BEO, 332/24875.

¹⁶⁴ BOA, BEO, 551/41289; BOA, DH. MKT, 328/23.

¹⁶⁵ Sema Küçükalioglu Özkılıç (2015). *1894 Depremi ve İstanbul*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 391.

¹⁶⁶ Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesinin 28 Rebiyülahır 1311/26 Teşrin-i evvel 1309 (8 Kasım 1893) tarihli mazbatası, BOA, DH. MKT, 173/46; Vali Enis Paşa tarafından Sadarete gönderilen 24 Şevval 1311/18 Nisan 1310 (39 Nisan 1894) tarihli tahrirat, BOA, ŞD, 1468/19.

¹⁶⁷ 4 Rebiyülevvel 1312 (5 Eylül 1894) tarihli Meclis-i Vükela mazbatası, BOA, MV, 81/37; BOA, BEO, 478/35844.

¹⁶⁸ BOA, BEO, 273/20443; 22 S 1311/22 Ağustos 1309 (4 Eylül 1893) tarihli Meclis-i Vükela Mazbatası, BOA, MV, 76/10.

¹⁶⁹ BOA, Y. A. HUS, 282/80.

¹⁷⁰ BOA, Y. PRK. AZJ, 23/134; telgrafın diğer sureti BOA, BEO, 172/12844.

¹⁷¹ İane Komisyonu tarafından 7 Teşrin-i evvel 1309 (19 Ekim 1893) tarihinde Mabeyn-i Hümayun Başkitaletine gönderilen telgraf, BOA, Y. A. HUS, 282/80.

¹⁷² *Tercüman-ı Hakikat*, 22 Şevval 1310/27 Nisan 1309 (9 Mayıs 1893).

Vilayetlerce toplanan bu yardımların dışında, Ermeni patrikhanesince iki defa yardım toplanmıştı. Ancak bu para doğrudan doğruya Ermeni Milleti Meclisi aracılığıyla sadece Kadim Ermenilere dağıtılmıştı. Bu meblağdan diğer gayrimüslim unsurlara herhangi bir hisse verilmemişti. Oysa ülke sathında toplanan yardımlar sadece Müslümanlar için toplanmadığı gibi yine sadece onlara verilmeyecekti. Yani devletin organize ettiği yardım kampanyasında toplanan paralar Müslüman, gayrimüslim tüm Malatya ahalisine dağıtılmak için toplanmıştı.¹⁷³

Yardım paralarından gayrimüslimlere de tahsis edilmişti ancak cemaatlerine ait mekanların tamiri için bir tahsisat yapılmamıştı. Bu sebeple Ermeni Patrikhanesi 7 Şubat 1894'te Ermeni Katolik milleti cemaatine hisse verilmediği yönünde şikayette bulunmuştu. Patrikhane bütün kilise, mektep, murahhasane ve hayrathanelerin harap olduğunu, cemaatlerinin perişan bir vaziyette bulunduğunu bildirmiş ve kendilerine toplanan yardımlardan hisse verilmesini talep etmişti.¹⁷⁴ Gönderilen yardımlardan Ermeni kilisesi ve mekteplerinin tamiri için 90.000 kuruş tahsisine rağmen 8 Nisan 1895 tarihinde bunun sadece 10.000 kuruşu Ermeni cemaatine teslim edilmişti. Cemaat Patrikhaneleri aracılığıyla kalan meblağından verilmesini istemektedir.¹⁷⁵

Malatya'daki Protestan cemaati de farklı bir kaynak arayışı içerisindeydi. Bu maksatla cemaatten bir papaz, Amerikan misyoner örgütüne "Tanrı aşkı için bize yardım edin" diye bir mektup göndermişti.¹⁷⁶ Amerikalı Protestan misyonerler, mektubun da etkisiyle afetzede gayrimüslimlere, özelde de Protestan cemaatine, yardım olarak Temmuz ayında 552,60¹⁷⁷, Ağustos'ta 39.097,85¹⁷⁸ ve Eylül'de 33,02 olmak üzere toplam 39.683,47 dolar göndermişlerdi.¹⁷⁹

c) İmar Faaliyetleri

28 Haziran 1894 tarihi itibarıyla daha önce toplanan 791.330 kuruştan 338.038 kuruşu hâlâ mevcuttu. Bu durum depremzedeler için yeteri derecede harcama yapılmadığını göstermekteydi. Bir önceki yıl uygun bulunmamasına rağmen, muhtemelen sonradan, bu paranın bir kısmının depremde zarar gören cami, mescit, mektep ve kiliselerin tamirine harcanmasına müsaade edilmişti.¹⁸⁰

c1) Hamidiye Camiinin İnşası

Malatya'da muhtemelen 1885 yılından sonra, Sultan II. Abdülhamid'e izafeten Hamidiye Camii ve Medresesi'nin inşası kararlaştırılmıştı. Cami ve medresenin 336.600 kuruşa mal olması öngörülmüştü. Malatya ahalisi bu masrafın 225.100 kuruşunu karşılamayı taahhüt etmişti. Kalan 111.500 kuruş ise mahalli sandıktan karşılanacaktı. Ancak önce 1889 ve ardından 1890 yangınları Malatya ahalisini perişan etmişti. Bunların yaraları tam olarak sarılamadan bu kez de 1893 depremi vuku bulmuştu. Ahalî taahhüt ettiği yardımı yapamadığı gibi cami inşaatı depremden etkilenmişti. Bu sebeple cami ve medrese inşaatı bir türlü tamamlanamamıştı. Mamuretülaziz Valisi Enis Paşa, 22 Aralık 1893 tarihli bir tahriratla Sultan'dan yardım talep etmişti. Ancak kısa vadede böyle bir yardım yapılmamıştı.¹⁸¹ Çünkü Malatya depreminden bir yıl sonra 1894 yılında İstanbul'da büyük bir deprem vuku bulmuştu.¹⁸² Daha sonra 1901 yılında inşaatın devam ettirilebilmesi için, toplanan yardım paralarından 200.000 kuruşun Hamidiye Camii inşaatına sarf edilmesi noktasında çalışmalar başlatılmıştı.¹⁸³ Cami ancak 1910 yılında tamamlanmıştı.¹⁸⁴

c2) Yusuf Ziya Paşa Camii İnşası

Malatya'nın Cevheri-zade Mahallesi'nde bulunan cami, eski sadrazamlardan¹⁸⁵ Yusuf Ziya Paşa tarafından hanımı Ayşe Hanım için 1793 yılında inşa edilmişti.¹⁸⁶ Caminin vakfı, Keban Madeni kazasında bulunmaktaydı. Ancak madenin zaman içerisinde işlevsiz hale gelmesi nedeniyle, cami gelirsiz kalmıştı. Uzun bir müddet Cevheri-zadelerin ve sair hayır sahiplerinin yardımlarıyla hizmete devam eden cami, 1893 depreminde zarar görmüştü. Ancak depremin bıraktığı hasarı ahalinin ve hayırseverlerin karşılaması pek mümkün değildi. Ahalinin özellikle Cuma ve bayram namazlarında ibadet mekanına olan ihtiyaçları buradaki caminin tamir edilmesini gerekli kılmaktaydı. Cemaatle kılınması gereken namazları bedenlen gücü yetenler diğer muhitlerde bulunan camilere giderek icra ediyordu. Ancak yaşlı, hasta ve güçsüz

¹⁷³ Vali Enis Paşa tarafından Sadarete çekilen 18 Ağustos 1309 (30 Ağustos 1893) tarihli telgraf, BOA, BEO, 356/26668.

¹⁷⁴ BOA, BEO, 358/26829; BOA, BEO, 356/26668.

¹⁷⁵ BOA, BEO, 604/45280.

¹⁷⁶ *The Missionary Herald* (1893), 89/5, May, s. 172.

¹⁷⁷ "For Relief of Sufferers by Earthquake, Malatia, Turkey", *The Missionary Herald* (1893), 89/7, July, s. 298.

¹⁷⁸ "For Relief of Sufferers by Earthquake, Malatia, Turkey", *The Missionary Herald* (1893), 89/8, August, s. 340.

¹⁷⁹ "For Relief of Sufferers by Earthquake, Malatia, Turkey", *The Missionary Herald* (1893), 89/10, October, s. 425.

¹⁸⁰ BOA, BEO, 428/32039; BOA, BEO, 415/31091.

¹⁸¹ Vali Enis Paşa tarafından Mabeyn-i Hümayuna gönderilen 13 Rebiyülahır 1311/9 Kânun-ı evvel 1309 tarihli tahrirat, BOA, Y. EE, 78/62.

¹⁸² Bu konuda bakınız Özkılıç (2015): s. 391.

¹⁸³ BOA, DH. MKT, 2545/59; BOA, DH. MKT, 2586/130; BOA, DH. MKT, 467/26.

¹⁸⁴ İsmail Aytac (2013), *Malatya Türk-İslam Dönemi Mimari Eserleri II*, İstanbul: Malatya Kitaplığı Yayınları, s. 251, 262.

¹⁸⁵ BOA, DH. MKT, 2175/87; BOA, DH. MKT, 2111/97.

¹⁸⁶ Aytac (2013): s. 247.

kimseler namazlarını kılamadığı için Malatya ileri gelenleri bu caminin bir an önce tamir edilmesi hususunda girişimde bulunmuşlardı. 1898 yılında, depremden dolayı gönderilen yardımdan 16.000 kuruş harcanarak minaresi ahşap olacak şekilde tamir edilmesi için izin talep edilmişti.¹⁸⁷

c3) Hükümet Konağı

Malatya hükümet konağı 1893 depreminde tamir edilemeyecek derecede hasar görmüştü. Hükümet konağı dahilinde olan zabıta dairesi de aynı durumdaydı. Zabıta dairesinin yeniden inşası için 30.023 kuruşa süvari koğuşu için ise 17.180 kuruşa ihtiyaç vardı. Ancak bu meblağa binaları inşa edecek müteahhit bulunamamıştı. Ayrıca zabıta dairesi iki katlı olarak inşa edilirse hem çarşıya nezareti ve hem de mevkiinin kabiliyeti artacaktı. Hükümet konağı kapısının iki tarafına birer nöbet odası ve kalan mahalline de 8 dükkan yapılması durumunda bundan senelik 5-6 bin kuruş gelir elde edilecekti. Üst kat ise zabıta idaresine istiba kafi geleceği ve şimdiki süvari konağının hapishanenin arka kısmındaki boş arsada inşası halinde hükümet konağı avlusu genişleyecektir. Bura için gereken meblağın mal sandığından karşılanması ve dükkan kiralari belediyeye ait olacağı için zabıta dairesinin belediye tarafından karşılanması ve sadece süvari koğuşu için sarfı lazım gelen 17.180 kuruşun mal sandığından karşılanması talep edilmekteydi.¹⁸⁸ Mevcut yapının yıkılarak yenisinin yapılması için 150.000 kuruş gerekmektedir. 1898 yılında bu paranın 145.000 kuruşu umum dairelerin 1313 (1897/1898) senesi muvazenesi inşaat ve tamirat tertibinden, 5.000 kuruş ise Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin hissesinin 1314 (1898/1899) senesi bütçesinden karşılanması planlanmıştı.¹⁸⁹ Ancak o yılki Adliye bütçesinde bu hususa ayrılmış meblağ 170.000 kuruş idi. Bunun zaten 44.920 kuruşu Koyulhisar hükümet konağı masrafına, 30.000 kuruşu ise başka bir tarafa sarf edilmek üzere ayrılmıştı. Kalan 95.080 kuruşun dahi Malatya'ya gönderilmesi durumunda 49.920 kuruş açıkta kalacaktı.¹⁹⁰ Bu eksiğin de vilayetin 1898 emval-i umumiyesi tahsilatından karşılanması düşünülmekteydi.¹⁹¹

Bunların dışında 1890 yangınında zarar gören rüştiye mektebi de depremden etkilenmişti.¹⁹² Yangın sonrasında, yıkılıp başka bir mahalle taşınması planlanan mektebin yerine gelir getirmesi için 32 dükkan yapılması planlanmış ancak bu mümkün olamamıştı. Depremden sonra bu konu yeniden gündeme gelmiş ve Malatya ileri gelenlerinden alınan borç ile inşaat başlanılmıştı. Bu dükkanlardan elde edilecek kira geliri ile de rüştiye mektebi tesis edilecekti. Ancak deprem sonrasında çok sayıda mektebin zarar görmesi nedeniyle buradan elde edilen gelirin bir kısmının yeni inşa edilecek iptidai mektepleri için harcanması gerekmişti. Bu sebeple rüştiye mektebinin inşası gecikmişti.¹⁹³

3)1893 Depremi Sonrasında Yaşanan Depremler

a)1896-1897 Sarsıntıları

7 Şubat 1896 tarihinde saat 21:29'da, Malatya'da güçlü bir deprem hissedilmişti.¹⁹⁴ 16 Şubat 1896'da saat 21:40'da birden çok sarsıntı meydana geldi. 21 Nisan 1896'da saat 5:21'de Arapgir ve Malatya'da deprem meydana geldi. Her hangi bir yıkım olmadı.¹⁹⁵ 29 Nisan 1896'da Malatya'da saat 16:00'da sarsıntı meydana geldi.¹⁹⁶

2 Mart 1897 Salı saat 9:15 ve 10:30'da Arapgir'de, hafif şiddette iki deprem vuku bulmuştu.¹⁹⁷ Bu depremden sonra gayet şiddetli bir deprem 8 Mayıs 1897 gece saat 6:30'da meydana gelmişti.¹⁹⁸ 3 Temmuz 1897 ve 7 Ocak 1899'da Malatya'da sarsıntılar yaşanmıştı.¹⁹⁹

b)1905 Depremi

4 Aralık 1905'de Malatya'da bir deprem meydana gelmişti. Deprem vilayet merkezi, Malatya ve çevre köylerde hissedilmişti. Daha sonra 10:15'te iki kez, saat 5:00 civarında da üç defa Hısnımansur, Malatya, Keban ve Harput'ta şiddetlice hissedilen artçı depremler yaşanmıştı.²⁰⁰

Deprem sonrasında telgraf hatlarının hasar görmesinden dolayı ilk etapta sağlıklı bilgiler alınamamıştı. Deprem sonrasında bazı köylerdeki 5-10 hane yıkılmış, enkaz altına kalan bir kişi yaşamını yitirmişti.²⁰¹ Eski Malatya'da 70 hane yıkılmış, Malatya merkezinde bir çocuk enkaz altında kalarak yaşamını

¹⁸⁷ BOA, DH. MKT, 2175/87; BOA, BEO, 1192/89387; BOA, BEO, 1654/123985.

¹⁸⁸ BOA, DH. MKT, 154/39; BOA, DH. MKT, 2402/30.

¹⁸⁹ BOA, BEO, 1217/91208; BOA, DH. MKT, 2132/94; BOA, DH. MKT, 2205/83.

¹⁹⁰ BOA, DH. MKT, 2160/60; BOA, DH. MKT, 2205/73.

¹⁹¹ BOA, DH. MKT, 2233/77.

¹⁹² BOA, MF. MKT, 120/23.

¹⁹³ BOA, Y. PRK. ŞD, 2/12.

¹⁹⁴ Ambraseys (2009): s. 783.

¹⁹⁵ Ambraseys (2009): s. 784.

¹⁹⁶ Ambraseys (2009): s. 785.

¹⁹⁷ Arabgir'den Beyoğlu Rasadhanesine çekilen 19 Şubat 1312 (3 Mart 1897) tarihli telgraf, BOA, Y. PRK. MF, 3/67.

¹⁹⁸ Malatya'dan Telgraf ve Posta Nezaretine çekilen 26 Nisan 1313 (8 Mayıs 1897) tarihli telgraf, BOA, Y. MTV, 156/160; BOA, Y. MTV, 156/159.

¹⁹⁹ Ambraseys (2009): s. 788, 790.

²⁰⁰ Mamuretülaziz Valisi Fehmi Paşa tarafından Sadarete çekilen 21 Teşrin-i sani 1321 (4 Aralık 1905) tarihli telgraf, BOA, BEO, 2718/203824.

²⁰¹ Vali Fehmi Paşa'nın Sadarete çektiği 21 Teşrin-i sani 1321 (4 Aralık 1905) tarihli telgraf, BOA, BEO, 2718/203824.

yitirmişti. Diğer bir çocuk ve iki kadın yaralanmıştı. Bir kaç eyvan ve duvar ile iki minare de kısmen tahrip olmuştu. Hükümet dairesi hapishanesinin koşulları da cüzice zedelenmişti. Hısnımansur'da ise Ermeni kilisesinin bir iki duvarı zarar görmüştü. Besni, Akçadağ ve Kâhta kazalarıyla bunlara tabi köylerde de deprem hissedilmişti. Kâhta'nın arka kısmı denilebilecek nokta kısmen yıkılmıştı. Depremden en çok etkilenen yer İzoli nahiyesiydi. Bu nahiyede bulunan köylerin neredeyse tamamında bir kaç kişi hayatını kaybetmişti.²⁰² 2 cami, 1 medrese, 1 türbe, 1 değirmen ve 514 hane tamamen yıkılmıştı. 15 hane kısmen yıkılmış ve üç cami ile 30 hane ise zedelenmişti. 35 kişi vefat etmiş, 33 kişi ise yaralanmıştı. 5 hayvan telef olmuştu. Şubaşı nahiyesinde 54 hane harap olmuş olup vefat eden bulunmamaktaydı.²⁰³ Pötürge kazasının İmren köyüyle diğer 19 köyde bazı haneler yıkılmıştı.²⁰⁴ Pötürge'de 85 kişi hayatını kaybetmiş, 29 kişi ise yaralanmıştı.²⁰⁵ Vali Fehmi Paşa, depremden zarar görenlerin acil surette ihtiyaçlarını karşılamak için mahalli mal sandığından ilk etapta 10.000 kuruş, daha sonra 10.000 kuruş daha sarf edilmesini talep etmiş ve bu uygun bulunmuştu.²⁰⁶ Bunun dışında komisyonlar kurularak ahalinin ihtiyaçları karşılanmaya başlanmıştı. Pötürge kazasına yaralıları tedavi etmesi maksadıyla Tabip Cemal Efendi gönderilmişti.²⁰⁷

c)12 Haziran 1906 Depremi

12 Haziran 1906 (30 Mayıs 1322) gece saat 4:20'de Malatya'da şiddetli ve sürekli bir deprem yaşanmıştı. Bu deprem Eğin, Arapgir ve Keban'da da aynı derecede hissedilmişti.²⁰⁸

Bu depremden sonra evi yıkılan Malatya'nın Saray Mahallesi sakinlerinden Muhyeddin isimli bir şahıs ortada kaldığından bahisle kendisine muhtacin tertibinden münasip bir miktar maaş bağlanmasını talep etmişti.²⁰⁹

Sonuç

Besni, Hısnımansur, Akçadağ ve Kahta'yı etkisi altına alan 1893 Malatya depremi, 885 insanın hayatını kaybetmesine, 10.000'e yakın büyük ve küçük baş hayvanın telef olmasına, binlerce hanenin yıkılmasına ve bu hanelerde ikamet eden on binlerce insanın evsiz kalmasına neden olmuştur. Depreme afet yönetimi açısından hazırlıksız olan Osmanlı Devleti, afetzedelerin ilk anda yardımına koşamamıştır. Askeri depolarda asker için tutulan çadırların ahaliye dağıtılmasıyla kısmen barınma sorunu çözülmüşse de yeterli olmamıştır. Bu sebeple devlet, komşu vilayetlerin biran önce yardım göndermesi ve barakalar inşa edilmesi için talimat vermiştir. Bunun yanında Mamuretülaziz valisinin önerisiyle ahali aşiret usulü çadırlarda barındırılmaya çalışılmıştır. Ancak baraka usulü haneler, özellikle Eski Malatya'da gecekondu görünümünde yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Depremde yaşanan insan kaybının dışında hayvan kaybı da Malatya'yı ciddi şekilde etkilemişti. Özellikle çok sayıda çift hayvanının ölmesi tarım faaliyetlerinin bir müddet aksamasına neden olmuştur.

Deprem olduğu yıllarda, sadece afet yönetimi ile ilgilenen bir kurumu bulunmayan Osmanlı Devleti, depremedelerin acil ihtiyaçlarını gidermek için çeşitli yollardan girişimlerde bulunmuştu. Devlet, sorunun üstesinden gelebilmek için süratli bir şekilde yardım kampanyası başlatmıştı. Bu kampanya hem ülkedeki birlik duygusunu güçlendirmiş, hem de ekonomik açıdan zor durumda olan devletin böyle bir meselenin üstesinden gelmesine vesile olmuştur. Ayrıca daha sonraki yıllar için ciddi tecrübe kazanılmıştır. Devlet, Malatya depreminde kazandığı tecrübeyi, 1894 yılında İstanbul'da yaşadığı depremden kullanmıştır. Yardım kampanyası çerçevesinde toplanan bağışlar, gazeteler aracılığıyla düzenli bir şekilde ahaliye duyurulmuştur. Bu sayede kampanyaya katılım teşvik edildiği gibi kolektif şuur da geliştirilmiştir. Bütün söylentilere ve şaibelere rağmen afet yönetimini başarılı bir şekilde icra ederek bir-bir buçuk yıl içerisinde Malatya afetzedelerinin ihtiyaçlarını karşılamıştır.

KAYNAKÇA

1)Arşiv Belgeleri

a)Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı Âli Evrak Odası (BEO), 164/12244; 165/12324; 165/12353; 166/12379; 166/12380; 166/12381; 167/12475; 167/12525; 168/12554; 170/12688; 172/12844; 177/13215; 189/14171; 189/14173; 189/14174; 190/14176; 190/14177; 190/14178; 190/14182; 191/14257; 191/14283; 192/14390; 194/14529; 195/14563; 196/14653; 197/14706; 197/14759; 200/14986; 202/15140; 208/15548; 209/15641; 211/15788; 212/15838; 215/16087; 216/16176; 216/16179; 216/16183; 218/16302; 237/17711; 244/18288; 244/18299; 245/18305; 249/18640; 259/19361; 261/19529; 273/20443; 278/20778; 290/21735; 290/21738; 294/21993; 318/23830; 319/23867; 332/24875;

²⁰² Vali Fehmi Paşa'nın Sadarete çektiği 25 Teşrin-i sani 1321 (8 Aralık 1905) tarihli telgraf, BOA, BEO, 2718/203824.

²⁰³ Vali Fehmi Paşa'nın Sadarete çektiği 26 Teşrin-i sani 1321 (9 Aralık 1905) tarihli telgraf, BOA, BEO, 2718/203824; telgrafın diğer bir sureti, BOA, DH. MKT, 1031/14.

²⁰⁴ BOA, BEO, 2718/203824.

²⁰⁵ Vali Fehmi Paşa'nın Sadarete çektiği 27 Teşrin-i sani 1321 (10 Aralık 1905) tarihli telgraf, BOA, BEO, 2718/203824.

²⁰⁶ Vali Fehmi Paşa'nın Sadarete çektiği 25 Teşrin-i sani 1321(8 Aralık 1905) tarihli telgraf, BOA, BEO, 2718/203824.BOA, BEO, 2720/203940; 9 Muharrem 1324/20 Şubat 1321 (5 Mart 1906) tarihli irade-i seniyye, BOA, İ. DH, 1442/3.

²⁰⁷ BOA, DH. MKT, 1086/68.

²⁰⁸ Dahiliye Nezareti tarafından Sadarete gönderilen 25 Rebiyülahır 1324/5 Haziran 1322 (18 Haziran 1906) tarihli tezkire, BOA, DH. MKT, 1091/44.

²⁰⁹ BOA, DH. MKT, 1102/4.

333/24958; 351/26301; 356/26668; 358/26829; 361/27055; 399/29905; 400/29949; 401/30007; 401/30018; 401/30020; 415/31091; 511/38273; 428/32039; 460/34487; 478/35844; 507/37964; 551/41289; 604/45280; 1192/89387; 1217/91208; 1654/123985; 2718/203824; 2720/203940.

Dahiliye Mektubi Kalemi Evrakı (DH. MKT), 1/39; 13/8; 60/35; 70/17; 124/31; 154/39; 173/46; 289/43; 289/67; 290/10; 290/31; 291/42; 292/57; 309/7; 309/28; 328/23; 467/26; 1031/14; 1086/68; 1091/44; 1102/4; 2057/101; 2058/63; 2059/46; 2059/126; 2060/115; 2060/124; 2061/2; 2111/97; 2132/94; 2160/60; 2175/87; 2205/73; 2205/83; 2233/77; 2402/30; 2545/59; 2586/130.

İrade-i Dahiliyye (İ. DH), 1442/3.

İrade-i Hususiyye (İ. HUS), 9/63; 9/70.

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (MF. MKT), 120/23; 236/3; 326/63.

Meclis-i Vükela Evrakı (MV), 74/31; 76/10; 81/37.

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD), 1468/19.

Yıldız Evrakı Sadaret Hususi Marûzat (Y. A. HUS), 270/107; 270/111; 271/46; 271/63; 274/40; 277/86; 278/20; 278/43; 279/4; 280/13; 282/80; 286/11; 288/46; 309/100.

Yıldız Esas Evrakı (Y. EE), 78/62.

Yıldız Evrakı Mütenevvi Marûzat (Y. MTV), 75/106; 75/112; 75/118; 75-128; 75/147; 75/222; 75/223; 76/9; 76/65; 156/159; 156/160.

Yıldız Evrakı Perakende Sadaret Marûzâtı (Y. PRK. A), 8/61.

Yıldız Evrakı Perakende Arzuhal ve Journaller (Y. PRK. AZJ), 23/134.

Yıldız Evrakı Perakende Maarif Nezareti Marûzâtı (Y. PRK. MF), 3/67.

Yıldız Evrakı Perakende Şura-yı Devlet Marûzâtı (Y. PRK. ŞD), 2/12.

Yıldız Evrakı Perakende Şehremaneti Marûzâtı (Y. PRK. ŞH), 4/23.

Yıldız Evrakı Perakende Umum Vilayât Marûzâtı (Y. PRK. UM), 26/63; 28/82; 76/80.

b) American National Archives (ANA)

American National Archives, U. S. Consular Officials at Sivas 1886-1906, Microcopy, T-681, Rol 1.

2) Gazete ve Dergiler

Tercüman-ı Hakikat.

The Evening Star.

The Evening World.

Fisherman&Farmer.

St. Landry Democrat.

The Missionary Herald.

3) Kitap, Makale, Madde, vd.

AMBROSEYS, N. N., C. F. Finkel (2006). *Türkiye'de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler Bir Tarihsel İnceleme (1500-1800)*, Çev: M. Umur Koçak, Ankara: Tübitak Yayınları.

AMBROSEYS, Nicholas N (2009). *Earthquakes in the Eastern Mediterranean and the Middle East: a Multidisciplinary Study of Seismicity up to 1900*, Cambridge: Cambridge University Press.

AYTAÇ, İsmail (2013). *Malatya Türk-İslam Dönemi Mimari Eserleri II*, İstanbul: Malatya Kitaplığı Yayınları.

BAŞAR, Fahmeddin (1997). *Osmanlı Eyâlet Tevcihatı (1717-1730)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

BAYKARA, Tuncer (1998). *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

CUÏNET, Vital (1891). *La Turquie d'Asie Geographie Administrative*, c. II, Paris.

DUYMAZ, A. Şevki (2003). *II. Abdülhamid Dönemi İmar Faaliyetleri (Türkiye Örnekleri)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EKİN, Ümit (2007). "1822 Halep-Antakya Depremi ve Bölgeye Etkileri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 17, Güz, s. 29-50.

GÖĞEBAKAN, Göknur (2002). *XVI. Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560)*, Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları.

GÖĞEBAKAN, Göknur (2003). "Malatya", İstanbul: *DİA*, c. XXVII, s. 468-473.

KÜÇÜKALİOĞLU Özkılıç, Sema (2013). *1894 Depremi ve İstanbul*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

METİN, Tülay (2013). *Selçuklular Döneminde Malatya*, İstanbul: Malatya Kitaplığı.

Salname-i Vilayet-i Mamuretülaziz (1308), Defa 6.

Salname-i Vilayet-i Mamuretülaziz (1310), Defa 7.

YAZICI, Nurcan (2011). "Osmanlı Mimarlığında XVI. Yüzyılın Önemli Bir Banisi: Yemen Fatih Gazi Sinan Paşa ve Camileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IV/17, Bahar, s. 437-456.

YİNANÇ, Refet, Mesut Elibüyük (1983). *Kanunî Devri Malatya Tahrir Defteri (1560)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.